

Adelbert von Chamisso

Cudnovata pripovijest
Petra Schlemihla

Barba Jozo

Adelbert von Chamisso

***Čudnovata pripovijest
Petra Schlemihla***

S njemačkoga preveo
Josip Tabak

Naslov izvornika:
Peter Schlemihls wundersame Geschichte

Sadržaj

I

II

III

IV

V

VI

VII

VIII

IX

X

XI

POGOVOR THOMASA MANNA

***Svome starom prijatelju
Petru Schlemihlu***

*Do ruku mi dođe opet spis tvoj mili
nakon mnogo ljeta, i — čudo, divota! —
vremena se sjetih kad družu smo bili,
kad istom smo ušli u školu života.*

*Ja čovjek već star sam, kosa davno bijela,
sram lažni prevladat duša bi mi htjela
i drugom se tvojim kao nekoć zvati —
drugarstva ću ruku pred svijetom ti dati.*

*Ne, mnome se nije, drugaru moj jadni,
titrao ko tobom Lukavac taj gadni.
Ja trutih se, nadah, po sne nebu hodih
i na kraju svega samo malo dobih,
al se Sivi nikad hvalit mogo nije
da mi sjenu ikad u svom džepu krije:
od rođenja svoga sa sobom je nosim,
ne gubim je nikad, sjenu ja ne prosim.*

*Zgodiše me onda, nevina ko dijete,
mjesto tebe, družu, poruge im klete:
Kamo sjenu djenu? zvahu smijehu vični.
Schlemihle, moj družu, zar smo tako slični?
Sjenu im pokazah, oni kao slijepi
rugahu se dalje, a ti samo strepi.
Pa što da se radi? Krotko sve podnosi,
sretan, družu, budi bez krivice što si.*

*Pitao bih sada: Što je već ta sjena?
U čemu je tada vajna vrijednost njena?
Visoku joj cijenu svi opako daju,
tko je pustu nema, rugat mu se znaju.
Čemu zgojnoj sjeni davat vrijednost bića:
dana broj kad mine — ni sjene ni žića!
Vrijeme mudrost nosi, te i nama sviće:
sve ko sjena klizi, učas prođe žiće.*

*Evo riječi, ruke, Schlemihle, moj družo,
krenimo mi dalje, opaki nek ruže:
ne brinimo za svijet, po starom nek stoji,
nek se samo smiju, mi budimo svoji.*

*Cilju, nakon bura, put sve kraći biva,
meti ćemo stići, vijek se tako zbiva,
u luku uplovit, tu konačno biti,
zdrav i blažen sanak u njoj mirno sniti.*

*Berlin, kolovoza 1834.
Adelbert von Chamisso*

Juliusu Eduardu Hitzigu' od Adelberta von Chamissa

Ne zaboravljaš ti nikoga, pa ćeš se zacijelo sjetiti i stanovitog Petra Schlemihla, koga si prijašnjih godina kojiput vidio u mojoj kući — dugonoga momka o kome mišljahu da je nespretn jer bijaše smetenjak i koga zbog njegove nehajnosti i tromosti smatrahu lijenim. Ja sam ga volio. Neće biti, Eduarde, da si zaboravio kako je jednom, za našega zelenog² razdoblja, dočekaao naše sonete: bijah ga doveo na jedan od naših »poetskih čajeva«, a on mi zaspao još dok smo pisali, i ne čekajući čitanje. Prisjećam se, evo, i jedne dosjetke što si je o njemu ispalio. Naime, već si ga prije, tko zna gdje i kada, vidio u staroj crnoj kurtki,³ koju je, dakako, onda još nosio, te si rekao: »Toga bi deliju mogli smatrati sretnim ako mu je duša ma i upol tako besmrtna kao što je njegova kurtka.« U tako je maloj cijeni bio među vama. A ja sam ga volio.

Elem, od ovog Schlemihla, koga sam već mnoge godine izgubio iz vida, potječe svezak kojega ti sadržaj želim pripočiti. Samo tebi, Eduarde, svome najbližem i najprisnijem prijatelju, svome boljem Ja, pred kojim ne mogu ništa zatajiti — povjeravam ga samo tebi i, dakako, našem Fouquéu,⁴ koji mi je srcu prirastao isto kao i ti. Ali ga njemu povjeravam samo kao prijatelju, a ne kao

---

¹ Chamisso, Hitzig i Fouqué (č. Šamiso, Hicig, Fuke) bili su prijatelji od mladosti i pripadali su romantičnom pjesničkom krugu oko »Pjesničkog almanaha« (Muzenalmanach), koji je izlazio od 1804. do 1806. u Berlinu. — J. E. Hitzig (1780. — 1849.) bijaše blizak konzervativnoj nacionalističkoj skupini romantičara. God. 1824. osnovao Mittwochgesellschaft, društvo kojem pripadahu najistaknutiji berlinski pisci. Uz ino napisao je i biografiju A. von Chamissa i prvu biografiju slavnoga E. T. A. Hoffmanna. Kasnije se posvetio kriminalistici te je uređivao i neke kriminalističke časopise i prijatelje opskrbljivao neobičnim pričama. — *Prev.*

² Musenalmanach je imao zelene korice, pa je po njima nazvan »Zeleni« Na taj rani odsjek književnog rada mladih prijatelja odnosi se ova piščeva rečenica. — *Prev.*

³ Kurtka, kratak kaput; nekoć neizbježan dio poljačke narodne nošnje. — *Prev.*

⁴ Friedrich Heinrich Karl barun de la Motte-Fouqué (1777.-1843.), Chamissoov prijatelj, njemački spisatelj-romantik, porijeklom Francuz kao i Chamisso, pisac je nordijskomitoloških drama koje su sve redom pale u zaborav. Zaboravljen je i jedan mu takav roman, a do naših se dana održala njegova nježna romantična pripovijest »Undina« (1811.), ta »nadasve divna bajka«, kako se o njoj izrazio Goethe. — *Prev.*

pjesniku. Uvidjet ćete obojica koliko bi mi bilo nemilo i neugodno ako bi možda ova ispovijest, koju mi je, uzdajući se u moje prijateljstvo i poštenje, povjerio jedan častan čovjek — bila, preko kakva književnog djela, pribijena na sramni stup, ili pak ako bi se uopće nečasno, kao s plodom kakve loše šale, postupilo s jednom stvari koja to nije i ne smije biti. Doduše, i sam moram priznati da je prava šteta što ova priča, koja je pod perom ovog dobrijana ispala samo luckasta, nije mogla, nekom drugom, spretnijom rukom, biti prikazana u svoj svojoj komičnoj snazi. Što li od toga ne bi stvorio Jean Paul!⁵ Uostalom, dragi prijatelju, tu se možda spominju mnogi koji su još na životu, pa i to valja imati na umu.

Još riječ-dvije o tome kako su ovi listovi dospjeli u moje ruke. Predani su mi jučer ujutro, pošto sam se probudio. Pitao za me i ovo mi ostavio čudan neki svat duge sijede brade, u sasvim pohabanoj crnoj kurtki, s botaničkom kutijom obješenom o rame, u papučama navučenim na čizme, premda vrijeme bijaše vlažno i kišovito. Kazao je da dolazi iz Berlina.

Kunersdorf, 27. rujna 1813.

Adelbert von Chamisso

P.S. Prilažem ti crtež ove neobične pojave što ga je nacrtao spretni Leopold, koji je upravo stajao kraj svoga prozora. Kad je vidio koliko mi se skica sviđjela, rado mi ju je darovao.⁶

Istome od Fouquéa

Valja nam, dragi Eduarde, sačuvati ovu povijest jadnog Schlemihla, sačuvati je tako da ostane skrivena od očiju koje ne trebaju u nju zavirivati. Mučan zadatak jer ima mnoštvo takvih očiju, a koji pak smrtnik može odrediti sudbinu jednog rukopisa, nečega što je gotovo teže sačuvati negoli izgovorenu riječ. I stoga ću

---

⁵ Jean- Paul, pravim imenom Johann Paul Friedrich Richter (1763.-1825.), njemački književnik predstavnik perioda *Sturm und Drang*, plodan i mnogostruk, ponajpače romanopisac, svojstvena, izrazita stila, vrlo omiljen u ono vrijeme, snažno utjecao na razvitak njemačke proze. — *Prev.*

⁶ Spomenuti crtež nalazi se na naslovnoj strani nekoliko prvih izdanja »Schlemihla« (č. Šlemila), a nacrtao ga je ondašnji grafičar i crtač F. Leopold. — *Prev.*

učiniti kao što čini onaj koga je spopala vrtoglavica te on u strahu radije sam odmah skače u ponor: cijelu ću ovu pripovijest dati u tisak.

Uz to, Eduarde, ima ozbiljnijih i važnijih razloga zašto ovako postupam. Možda se ja kruto varam, no sve mi se čini da u našoj dragoj Njemačkoj ima mnogo srdaca što su vrijedna i kadra shvatiti ubogog Schlemihla, a trpko ruganje kojim se život izrugivao s njime i prostodušna šala što je sam sa sobom tjera mnogome će našem istinskom zemljaku izmamiti sažalan smiješak na lice. A ti, dragi Eduarde, kad svrneš pogled na ovu iz temelja čestitu knjigu i pritom pomisliš kako će je mnoga neznana duša naučiti voljeti s nama — moža ćeš i ti osjetiti kao da je kapnula kap balzama na ljutu ranu što ju je tebi i svima koji te vole zadala nesmiljena smrt.⁷

I na kraju: ima — mnogim sam se iskustvom u to uvjerio — ima, velim, neki dobri duh koji tiskane knjige usmjeruje da dođu u prave ruke i vrlo ih često, premda ne uvijek, brani od toga da dospiju u nepozvane. A svakako je taj duh stavio nevidljiv lokot na svako pravo djelo uma i duše i sasvim ga pouzdano i spretno zna otključati i zaključati.

Tome duhu, dragi moj Schlemihle, povjeravam tvoj smiješak i tvoje suze, i zdrav mi bio!

Nennhausen, potkraj svibnja 1814.

Fouqué

Fouquéu od Hitziga

Došle su evo posljedice tvoje očajničke odluke da u tisak dadeš Schlemihlovu povijest, koju nam je valjalo sačuvati kao tajnu povjerenu samo nama: preveli su je, vidiš, ne samo Englezi i Francuzi, Holanđani i Španjolci, a od Engleza preuzeli je i tiskali i Američani, kao što sam o tome opširno izvijestio u spisu »Učeni Berlin«, nego i u našoj dragoj Njemačkoj pripremaju novo izdanje, s crtežima što ih je za njemačku nakladu prema prirodi nacrtao slavni Cruikshank, a time se cijela stvar neosporno još više proširuje. Kad ne bih mislio da si dovoljno kažnjen zbog svoga samovoljnog postupka (jer mi godine 1814. ni riječi nisi kazao da rukopis kaniš

---

⁷ Misli se na smrt Hitzigove žene, koja je umrla nešto ranije one iste godine kad je objavljen »Schlemihl« (1814.). — *Prev.*

tiskom objaviti) — kažnjen time što se naš Chamisso na svome putovanju oko svijeta, od 1814. do 1818, zbog toga žalio u Čileu i na Kamčatki, a zacijelo i svome prijatelju, pokojnom Tamejamaji na otoku O-Wahu — još bih i sada od tebe tražio da mi o tome javno položiš račun.

Ali bez obzira na sve, učinjeno ostaje učinjeno: što je, tu je, a imao si pravo u tome da će mnogi i mnogi prijatelji, za ovih trinaest godina otkad je ugledala svjetlost dana, zavoljeti ovu knjižicu kao što smo je i mi zavoljeli. Nikad neću zaboraviti vrijeme kada sam je prvi put čitao Hoffmannu.⁸ Sav izvan sebe od uzbuđenja i zadovoljstva, slušao me napeto sve dok je nisam dočitao. Jedva je čekao da se osobno upozna s njezinim piscem, a inače ni najmanje sklon kakvu oponašanju, nije mogao odoljeti kušnji da ideju o izgubljenoj sjeni prilično nesretno varira svojim Erazmom Spikherom, koji je izgubio svoj lik u ogledalu — u pripovijesti »Pustolovina Silvestarske noći«.⁹

Da, naša je čudnovata pripovijest našla put i među djecu. Kad sam s njezinim piscem, jedne vedre zimske večeri, uzlazio ulicom Burgstrasse, neki se dječak klizao niz klizaljku te mu se smijao, a on nato dječaka spodbio pod svoj tebi dobro znani ogrnjač od medvjedeg krzna i ponio ga sa sobom. Dječak je šutio, ali kad je opet osjetio tlo pod nogama i ostao na priličnoj udaljenosti od nas, koji smo išli dalje kao da se nije ništa dogodilo, u sav glas viknu svome otmičaru: »Čekaj samo, Petre Schlemihle!«

I tako će, mnim, stari prijani i u svome novom ruhu obveseliti mnoge koji ga nisu vidjeli u jednostavnoj kurtki iz godine 1814. Za jedne i za druge bit će on, osim toga, još i iznenađenje, jer će oni u tome botaničaru i pomorcu što je oplodio oko svijeta, nekadanjem valjanom kraljevskom pruskom časniku upoznati i povjesničara slavnoga Petra Schlemihla pokraj lirika¹⁰ koji uvijek, sve kad bi udario u malajske ili litavske napjeve, pokazuje da mu je poetsko srce na pravom mjestu.

---

⁸ Posrijedi je E. T. A. Hoffmann (1776.-1822.). njemački književnik, skladatelj i slikar, pisac romantičnih i fantastičnih pripovijesti, punih ekscentrične mašte i finog zapažanja; utjecao na mnoge njemačke i strane pisce.— *Prev.*

⁹ Ta se priča nalazi u zbirci romantičnih novela i priča *Phantasiestücke in Callots Manier*, u četvrtom (posljednjem) svesku (1815.). — *Prev.*

¹⁰ Drugom izdanju »Schlemihla« bile su dodane piščeve pjesme i balade, i na to se ovo odnosi. — *Prev.*

Stoga ti, dragi Fouqué, na kraju od srca zahvaljujem što si upriličio prvo izdanje, a uz ovo drugo tebi i našim prijateljima šaljem svoje iskrene čestitke.

Berlin, siječnja 1827.

Eduard Hitzig

I

Nakon sretne ali za me ipak vrlo tegobne plovidbe morem naposljetku uplovismo u luku. Čim se čamac dohvatio obale, spodbih i sâm ponesoh ono malo svoje imovine, progurah se kroza svijet što je onuda vrvio pa uđoh u najbližu i najmanju kuću pred kojom sam vidio gdje visi gostioničarski cimer. Zatražih sobu, a momak me odmjeri kratkim pogledom i odvede gore u potkrovlje. Zamolih da mi donese svježe vode i da mi pobliže opiše gdje da potražim gospodina Thomasa Johna.

— Pred Sjevernim gradskim vratima, prva ladanjska zgrada na desnu ruku, velik nov ljetinkovac od crvena i bijela mramora, s mnogim stupovima.

Lijepo. Vremena još bijaše dosta. Razvezah svoj zavežljaj, izvukoh svoj crni kaput, nedavno prevrnut, uredno se preodjenuh u svoje najbolje odijelo, metnuh u džep pismo s preporukom te se uputih čovjeku koji mi je imao biti na pomoć u mojim skromnim nadama.

Pošto sam se uspeo dugom Sjevernom cestom do njezina kraja te izbio na gradska vrata, naskoro opazih stupove gdje se bijele u zelenilu. »Tako, tu je dakle«, rekoх u sebi. Otrh džepnim rupčićem prašinu s obuće, uredno poravnah šal oko vrata i, u ime božje, potegnuh zvonce.

Vrata se otvoriše. U trijemu mi valjade otrpjeti ispitivanje. Vrtarar me ipak najavi, te imadoх čast da me pozovu u perivoj u kojem se gospodin John šetao sa svojim društvancem. Svoga sam čovjeka odmah poznao po sjaju njegove gojaznosti i samozadovoljstva. Dočekao me vrlo dobrostivo, kao bogataš siromaha, čak mi se i obratio, ne ostavljajući ipak ostalo društvo, te mi iz ruke uzeo pruženo pismo:

— Tako, tako, od mog brata? Dugo o njemu nisam ništa čuo. Nadam se da je zdrav?

Onda se opet okrenuo društvu, ne čekajući moj odgovor, i pismom pokazao na jednu uzvišicu:

— Ondje gore podići ću onu novu zgradu.

Strgao je pečat, ne prekidajući nit razgovora, koji se svrnulo na bogatstvo.

— Tko ne posjeduje barem jedan milijun— ubaci on — taj je, oprostite mi riječ, hrđa!

— Prava je istina! — uzviknuh, izlijevajući svoje osjećanje suglasnosti.

To mu se kanda svidjelo; nasmiješio mi se i rekao:

— Ostanite ovdje, dragi prijatelju, možda kasnije imadnem vremena da vam kažem što o ovome mislim.

Pokazao je pritom pismo, a onda ga stavio u džep. Okrenuo se opet društvu. Ponudio je jednoj mladoj dami da mu se uhvati pod ruku, ostala gospoda prilazila drugim ljepojkama, svatko je sebi našao svoje, i cijelo društvo krenu prema uzvisini koja bijaše sva u ružama.

Tiho sam tabao za njima, sâm, nikome na teret i dosadu — uostalom, ni živa se duša nije više o meni brinula. Društvo bijaše izvrsno raspoloženo, zabavljalo se i šalilo, o nevažnostima govorilo ovda-onda ozbiljno i važno, o važnim pak stvarima često lakomisleno, a još je najlakše tu išlo ispaljivanje dosjetki o odsutnim prijateljima i njihovim prilikama. Bijah u tome društvu i odveć stran da bih mogao sve razumjeti, a opet i odveć zabrinut i zaokupljen samim sobom da bih imao smisla za takve zagonetke.

Dospjeli smo do povišenog ružičnjaka. Lijepa Fanny, po svemu kanda kraljica dana, u svojoj čudljivosti naumila da sama ubere jednu rascvalu granu pa se ubola na trn, i kao s tamnih ruža poteče purpur po njezinoj nježnoj ruci. Od tog događaja uzбудilo se cijelo društvo. Uzeše tražiti engleski oblič. Nekakav tih, tanak i suhonjav postariji dugonja, koji se našao pokraj mene, a koga dotad nisam opazio, odmah segnu rukom u tijesno priljubljen džep na svome starinskom kaputu od sivog tafta, izvadi odande malenu lisnicu, rastvori je i, duboko se klanjajući, pruži dami što je željela. Ona primi pruženo, ne pokazavši nimalo pažnje prema darovatelju: nije mu ni zahvalila. Ranica je povezana, i društvo je krenulo dalje uz brežuljak; nakanili su da gore, na vrhu, uživaju u širokom vidiku, u pogledu što preko zelenog spleta prostranog perivoja puca na neizmjerni ocean.

Pogled odande bijaše doista divan, veličanstven. Na dalekom obzorju, između tamnoplavog mora i nebeske modrine, pojavila se neka svijetla točka.

— Ovamo dalekozor! — povika John.

Prije nego što se posluga, koja se pojavila na njegov poziv,

uopće snašla, čovjek u sivom već je segnuo rukom u džep, odatle izvadio lijep *dollond*¹¹ i, smjerno se klanjajući, predao ga gospodinu Johnu. Ovaj odmah prinese dalekozor oku i priopći društvu da je posrijedi brod što je jučer isplovio, a suprotni ga vjetrovi zadržali, tako da se mogao dogledati iz luke. Sprava je kružila od ruke do ruke i nije se više vraćala vlasniku. U čudu sam promatrao toga neobičnog svata, i nije mi išlo u glavu kako je onako velika naprava mogla izići iz tako malena džepa. Ali to kanda nije nikome za oko zapelo, i nitko se nije brinuo o čovjeku u sivom više negoli o meni.

Poslužili su društvo hladnim pićem i najrjeđim voćem iz svih krajeva svijeta, u nadasve skupocjenu posuđu. Gospodin John zabavljao goste, ophodio se s njima uljudno i neusiljeno, pa se i drugi put obratio meni:

— Samo se poslužite, toga na moru niste imali.

Naklonih se, ali on to nije vidio — zašao je već u razgovor s nekim drugim.

Rado bi posjedali na travu, na obronku brežuljka, sučelice krajoliku koji se pred njima pružao, ali su se bojali vlažne zemlje. Bilo bi božanstveno, spomenu netko iz društva, prostrti po tlu turske čilime kad bi ih imali. Želja još nije dokraja ni izrečena, a onaj u sivom kaputu već se maši džepa i, smjerno i čak pokorno, uze odande izvlačiti bogat, zlatom protkan turski čilim. Sluge prihvatiše skupocjenu prostirku, kao da sve to tako i mora biti, te je prostriješe na željenom mjestu. Gosti posjedali ne skanjujući se. Opet sam u čudu gledao čovjeka, njegov džep, pa onaj sag što je mjerio više od dvadeset koračaja u dužinu i deset u širinu, i sve sam trljao oči u nedoumici što da o tome mislim, pogotovu gdje nitko u svemu nije vidio ništa čudnovato.

Htio sam doći do kakve obavijesti o neznancu i rad bih upitao tko je on zapravo, ali nisam znao na koga bih se imao obratiti, jer sam se gotovo više bojao gospode slugu negoli služene gospode. Naposljetku se ohrabrih te pridoh jednome mladom čovjeku koji se nije doimao tako važno kao što se važni činjahu ostali i koji je često ostajao sam. Tiho sam ga zamolio da mi kaže tko je onaj u sivo odjeveni uslužni gospodin.

— Onaj koji izgleda kao nit konca što je krojaču izmakla iz

---

¹¹ John Dollond (1706.-1761.), engleski optičar, sastavio je tzv. akromatski dalekozor, koji je nazvan po njemu. — *Prev.*

igle?

— Da, onaj što ondje stoji sâm.

— Ne poznajem ga — odgovori mi mladi čovjek.

I da bi se kanda uklonio svakome daljem raspredanju sa mnom, okrenu se od mene i s nekim drugim zapodjenu razgovor o beznačajnostima.

Sunce jače pripeklo i postajalo već zamorno damama. Onome u sivom, s kojim, koliko sam razabrao, još nitko nije probesjedio, lijepa Fanny nehajno uputi lakoumno pitanje nema li možda pri ruci i kakav šator. On joj odgovori tako dubokim naklonom kao da ga je zapala nezaslužena čast, i već mu ruka bijaše u džepu: vidjeh kako odande redom vadi šatorsko platno, motke, konope, željezne dijelove — ukratko, sve što pripada najljepšem šatoru za izlet. Mlada gospoda pomogoše da se šator podigne i razapne. Šator je pokrio koliko god ćilim zapremaše, i nitko sveudilj nije u tome vidio ništa neobično.

Meni već podugo bijaše nelagodno pri duši, upravo jezivo, a kako li sam se tek osjećao kad sam vidio gdje je na sljedeću želju što su je izrekli izvadio iz džepa tri jahaća konja — velim ti,¹² tri lijepa, krupna vranca sa sedlom i svom drugom opremom! Zamisli, zaboga: još tri osedlana ata iz onoga istog džepa odakle je prije izišla lisnica, pa dalekozor, pa bogato protkani sag, dvadeset koraka dug i deset širok, pa raskošni šator iste veličine, sa svim motkama i sa svime što uza nj ide! Kada ti se ne bih mogao svečano zakleti da sam sve to vidio svojim rođenim očima, ti mi zacijelo ne bi vjerovao.

Ma koliko sivi neznanac izgledao smeten i ponizan, i ma koliko mu malo pažnje ostali poklanjali, mene se ipak njegova bljedunjava pojava, s koje nisam oka skidao, doimala kao nešto toliko jezivo da je naprosto nisam više mogao podnijeti.

Odlučih da se išuljam iz društva, a to mi se, kraj beznačajne uloge što sam je u njemu imao, činilo sasvim lakim. Naumio sam vratiti se u grad pa sutradan opet pokušati sreću kod gospodina Johna te ga ujedno, ako smognem hrabrosti, upitati o neznancu u sivom. Eh, kamo sreće da sam uspio umaknuti kako sam zamislio!

Doista mi se posrećilo izmigoljiti iz ružičnjaka pa obronkom kliznuti nizdol, i već sam se obreo na travnatoj širini kadli se

---

¹² Ne zaboravimo, ova je priča napisana u obliku pisma Schlemihlovu prijatelju Chamissu. — *Prev.*

ispitljivo obazreh, u strahu da me tkogod ne otkrije kako se iskradam i gazim travu hodeći izvan svih staza. Što li se uplaših kad za svojim leđima opazih onoga u sivom kaputu kako je pobrzao za mnom te mi prilazi! Odmah je snimio šešir s glave i duboko mi se naklonio kao što to još nitko nije preda mnom učinio. Htio je, nema o tome sumnje, da sa mnom probesjedi, da mi nešto kaže, a ja se tome nisam mogao ukloniti a da se ne pokažem neotesan.

I ja snimih šešir, uzvratih mu naklonom i tako ostadoh gologlav na suncu, kao da sam se ondje u zemlju ukorijenio. Pun straha, upiljio sam u nj ukočen pogled, i bijaše mi kao ptici što ju je zmija na mjestu prikovala. I on se kanda zavrnuo u velikoj neprilici. Ne dižući pogleda, i dalje se klanjao, pristupio bliže te me oslovio tihim i nesigurnim glasom kakav otprilike čujemo u prosjaka:

— Molim vas, gospodine, da mi oprostite što vam se ovako nametljivo, iako nepoznat, usuđujem obratiti: imam naime jednu molbu na vas. Dopustite mi najmilostivije...

— Ali, za ime božje, gospodine — provalih u svome strahu — što bih ja mogao učiniti za čovjeka koji...

Obojica se zabezeknusmo i obojica, čini mi se, pocrvenjesmo.

Časak-dva potraja muk, a onda on nastavi:

— Ono kratko vrijeme u kojemu me zapala sreća da budem u vašoj blizini, ja sam, gospodine, više puta — dopustite da vam to kažem — zaista u neiskazivu divljenju mogao promatrati lijepu, nadasve lijepu sjenu što je na suncu, i ne mareći za nju, bacate iza sebe s izvjesnim otmjenim prezirom, tu eto divnu sjenu što leži do vaših nogu. Oprostite mi ovo moje zaista smjelo pitanje: biste li se protivili kad bih vas zamolio da mi tu svoju sjenu prepustite? Da mi je prodate?

Ušutje on, a meni kao da se u glavi zavrtjelo mlinsko kolo. Što sam imao i mogao odgovoriti na čudnu zamisao i prijedlog da mu ustupim svoju sjenu? Zacijelo je lud, rekoh u sebi, te u promijenjenu tonu što je više priličio smjernosti u njegovu govoru, uzvratih mu ovako:

— Eh, eh, prijatelju, zar vam nije dovoljna vaša vlastita sjena? Zaista mi se čudnom čini ta vrsta trgovine.

On mi se odmah uteče u riječ:

— Imam u džepu mnogo toga što se gospodinu neće činiti baš bezvrijednim. Za tu neprocenjivu sjenu, smatram, i najveća cijena bit će malena.

I opet sam se sledio, jeza me obuzela kad me podsjetio na onaj džep, i nije mi išlo u glavu kako sam uopće mogao nazvati ga prijateljem. Nanovo sam prozborio, nastojeći da pustom uljudnosti, koliko je moguće, sve opet izgladim.

— Ali, gospodine, oprostite svome najpokornijem sluzi, sva je prilika da nisam pravo razumio što mislite, jer kako bih samo mogao svoju sjenu...

On me prekide u riječi:

— Molim vas samo za dopuštenje da smijem, odmah ovdje, podići tu plemenitu sjenu i spremiti je kod sebe, a kako ću to izvesti, moja je briga. Zauzvrat, kao znak svoga priznanja i zahvalnosti, prepuštam gospodinu da slobodno bira između mnogih dragocjenosti što ih nosim uza se, u svome džepu: tu je pravi korijen raskovnik što otvara sva vrata i sve brave, navlastito one za kojima se krije kakvo blago; Alraunin korijen ili mandragora što otkriva zakopano blago; čarobni bakarni novčići što se promeću u zlatnike; vječiti taliri što se uvijek vraćaju svome vlasniku; ubrus Rolandova štitonoše što po želji iznosi najbiranija jela; duh u boci koji ispunjava svaku želju... Ali to, po svoj prilici, neće biti nešto za vas. Radije biste možda Srečkovićeve čarobni šeširić, temeljito popravljen, ili pak čarobnu novčanu kesu kao što bijaše njegova, koja se nikad ne prazni nego je uvijek puna dukata.

— Kesu, kesu! — buknuh ja, provaljujući mu u govor, i ma kako bio golem moj strah, ta je jedina riječ izrazila sve što sam mislio. Zamantalo mi se u glavi i poletjeli mi svjetlaci ispred očiju sve kao sami dvostruki dukati...

— Izvolite, gospodine, milostivo pogledati ovu kesu te je sami iskušati.

Segnuo je rukom u džep i odatle izvadio novčanu kesu od prave kordovanske kože, dobro šivenu, srednje veličine, sa dvije jake kožne uzice, te mi je spremno predao.

Zagrabio sam unutra te izvadio deset dukata, potom novih deset, pa opet deset i nanovo deset... Brže-bolje pružih sivome ruku:

— Dobro je, pogodba vrijedi, za kesu evo vam moja sjena.

Rukovao se sa mnom i time potvrdio kupovinu. Odmah je kleknuo do mojih nogu, i ja vidjeh kako začudno spretno svoju sjenu, od njezine glave do pete, polako odvaja od trave, diže je, mota i slaže i naposljetku spravlja u džep.

Pošto je tako obavio svoje, ustade, još mi se jednom nakloni i

krenu prema ružičnjaku. Učinilo mi se da sam čuo kako se potihom smije. No ja sam kesu čvrsto držao za uzice. Sva krajina oko mene blistala obasjana suncem, a ja se još nisam pribrao i došao k sebi.

II

Naposljedku se osvijestih i požurih da umaknem odande gdje, po svoj prilici, nisam više imao nikakva posla. Najprije sam džepove natrpao zlatom, spremio čudesnu kesu u njedra, a njezine uzice vezao oko vrata. Neopažen sam izišao iz perivoja, izbio na cestu te usmjerio u grad. Dok sam se, utonuo u misli, približavao gradskim vratima odjednom očuh kako netko za mnom viče:

— Mladi gospodine! Hej, mladi gospodine! Ta čujte!

Obazreh se, i gle! dozivala me neka starica:

— Pazite, gospodine, izgubili ste svoju sjenu.

— Hvala, majčice!

Dobacih joj zlatnik za njezino dobronamjerno upozorenje i pokročih pod drveće.

Na gradskim vratima domala moradoh opet čuti od stražara:

— Gdje je gospodin ostavio svoju sjenu? A odmah zatim od nekih žena:

— Isuse i Marijo! Pa taj siromah nema sjene!

Najposlije mi već dojadi, i ja se počeh brižno kloniti sunca. Ali to nije svuda bilo moguće, primjerice kad mi ubrzo valjade upopriječiti preko Široke ulice, i to, na moju nevolju, baš u vrijeme kad su dječaci izlazili iz škole. Neki prokletnik, gurav nevaljalac — još mi je i sada pred očima — odmah je opazio da nemam sjene. Uz veliku je viku to razglasio svim školskim deranima u onome predgrađu, a oni smjesta počеше jezik istezati i na me se blatom nabacivati:

— Pravi ljudi vode sa sobom svoju sjenu kad izlaze na sunce.

Da se od njih obranim hitao sam im zlato na pregršti, i naposljetku uskočih u jednu najamnu kočiju u koju mi pomogoše neke samilosne duše.

Kad napokon ostadoh sam u kočiji što je kloparala ulicama, briznuh u gorak plač. Nekako sam naslućivao da zlato na zemlji preteže nad zaslugama i vrlinama, ali evo moradoh spoznati da je sjena u većoj cijeni negoli i samo zlato. I kao što sam prije bogatstvo žrtvovao svojoj savjesti, ja sam sada svoju sjenu dao za pusto zlato. Što li sve ne može i što li sve neće biti od mene na ovome svijetu!

Bijah još sav smućen kad se kočija zaustavila pred mojom

starom gostionicom. Bojao sam se i same pomisli da se opet obretem u onoj lošoj sobi u potkrovlju. Zatražih da mi ozgor snesu moje stvari, prezrivo prihvatih svoj siromaški zavežljaj, dobacih sluzi nekoliko zlatnika i zapovijedih kočijašu da me preveze do najotmjjenijeg hotela.

Zgrada bijaše okrenuta sjeveru, nije mi se dakle trebalo bojati sunca. Isplatih kočijaša zlatom, zapremih najbolje sobe u pročelju i zatvorih se u njih najbrže što sam mogao.

I što misliš da sam tada počeo? O, moj dragi Chamisso, stid me priznati to i pred tobom, i crven mi udara u lice. Izvadio sam nesretnu kesu iz njedara te u nekom bijesu što se u meni poput buktećeg ognja razgario od sebe, uzeo sam iz nje vaditi zlato, zlato i zlato, i neprestano i sve više zlata, prosipati ga po podu, gaziti po njemu i zveckati njime, i tako sam, naslađujući svoje ubogo srce tim sjajem i zvukom, bacao kovinu na kovinu sve dok umoran nisam klonuo na tu naslagu pustog blaga te u njoj počeo raspusno rovati i po njoj se valjati. Tako minu dan, prođe i večer, a ja svejednako nisam otvarao svojih vrata, pa me i noć zateče gdje ležim na zlatu, a zatim me san presvoji.

Sanjao sam o tebi: bijaše kao da stojim za staklenim vratima tvoje male sobe te odande gledam kako sjediš za svojim piscim stolom među kosturom i svežnjem suhog bilja. Pred tobom rastvoreni svesci Hallera, Humboldta i Linnéa,¹³ na divanu položen svezak Goethea i »Čarobni prsten«.¹⁴ Dugo sam te promatrao, tebe i svaki predmet u tvojoj sobi, pa onda opet tebe, ali se ti nisi micao, nisi ni disao, bio si mrtav.

Probudih se. Bijaše kanda još vrlo rano. Moj je sat stao. Bijah kao izlomljen, k tomu žedan i gladan: od prethodnog jutra nisam ništa prezalogajio. Gnjevno sam od sebe odgurnuo to mrsko mi zlato kojim sam još kratko prije toga sitio svoje ludo srce. Nisam sada u svome zazoru znao što da počnem s tim pustim zlatom. Nisam ga

---

¹³ Carl von Linné (1707.-1778.), švedski učenjak, liječnik i prirodoslovac, botaničar koji je sustavno razvrstavao biljni svijet. — Alexander von Humboldt (1769.-1859.), njemački učenjak, prirodoslovac, filozof i pisac, jedan od osnivača moderne geografije. — Albrecht von Haller (1708.-1777.), švicarski učenjak, liječnik, botaničar i pisac; osnivač eksperimentalne fiziologije; kao lirik preteča je misaone poezije. Književno mu djelo hvali i sam Schiller, a na kraju pohvale veli: on je velik, smion, vatren, uzvišen, ali se rijetko kad vinuo do ljepote. — *Prev.*

¹⁴ Fouquéov fantastični nordijskomitološki roman (*Der Zauberring*) što je sasvim pao u zaborav. — *Prev.*

mogao ostaviti da leži tako na podu. Pokušao sam vratiti ga natrag u kesu ne bi li ga kako opet progutala, ali ništa od toga. A nijedan od mojih prozora nije se otvarao na more. Valjalo mi se pomiriti s time da ga, mučeći se i znojeći, odvučem u pokrajnju sobicu, do škrinje što je ondje stajala, i tu ga zatvorim. Kod sebe sam ostavio samo dvije-tri pregršti.

Kad bijah gotov s poslom, iscrpljen se bacih u naslonjač, i tako sam čekao da se ljudi u kući počnu kretati. Zatražio sam, čim je to bilo moguće, da mi donesu što god jela i da mi dozovu svratištara.

Porazgovarao sam s tim čovjekom o budućem uređenju svoga doma. Preporučio mi je za osobnog slugu izvjesnog Bendela, koji me odmah pridobio svojim izrazom lica što pokazivaše čestitost i razbor. Taj me Bendel od tog vremena svojom privrženosti tješio i pratio u mojoj bijedi i u nevoljama mog života i pomagao mi da snosim svoj nemili udes. Sav sam božji dan proveo u svojim sobama sa slugama bez pravog posla, sa cipelarima, krojačima i trgovcima. Uređivao sam se i smještao, i nakupovao sam osobito mnogo dragocjenosti i dragulja, da bih kako maknuo barem nešto od zgrnutog zlata; ali ne, gromada kao da se uopće nije mogla smanjiti.

Strepio sam, zabrinut zbog svog položaja, i zapadao u najveće sumnje. Nisam se usuđivao kročiti iz sobe i naredio bih da svečera upale četrdeset voštanica u mojoj dvorani prije nego što bih izišao iz tame. S grozom sam se sjećao strašnog sukoba s dječacima iz škole. Namjerio sam, premda mi je u tu svrhu trebalo mnogo hrabrosti — namjerio sam, velim, još jednom iskušati javno mišljenje.

U to doba noću sjala jasna mjesecina. U kasnu sam se večer ogrnuo širokim plaštem, nabio šešir duboko na oči te se, drhteći poput zločinca, išuljao iz kuće. Tek kad sam izbio na jedan podalji trg, izišao sam iz sjene što su je bacale kuće pod kojih sam zaštitom dotad hodio, te sam stupio na tlo obasjano mjesecinom, pripravan da iz usta onih koji su tuda prolazili čujem svoju sudbinu.

Nemoj tražiti, dragi prijatelju, da bolno ponavljam sve što sam morao podnijeti. Žene mi često pokazivahu kako me duboko žale: iskazivahu svoju sućut izrazima koji me nisu manje u dušu vrijeđali negoli podsmijeh i rujanje mladeži i prezir visoka što je dolazio od nadmenih ljudi, poglavito onih gojaznih i krupnih koji su bacali poširoku sjenu. Krasna, mila djevojka koja je, kako se činilo, pratila roditelje, svrnula je na me svoj blistavi pogled dok su oni smotreno gledali pred noge: jasno sam vidio kako se uplašeno lecnula kad je

opazila da nemam sjene, zakrila milovidno lice koprenom, oborila glavu i tiho prošla pored mene.

Nisam to više mogao podnijeti. Iz očiju mi navriješe slani curci, i ja se, prepukla srca, teturajući, opet povukoh u tamu. Valjalo mi se pridržavati za zidove kuća da bi mi korak bio čvršći, i tako sam, polako i kasno, stigao do svog stana.

Proveo sam besanu noć. Sutradan mi prva briga bijaše narediti da svuda traže čovjeka u sivom kaputu. Tko zna, možda ga uspijem pronaći, i kakve li sreće ako se i on, kao što sam se ja, pokajao zbog lude pogodbe!

Pozvah k sebi Bendela, činio mi se spretnim i snalažljivim. Potanko mu opisah čovjeka u čije je vlasništvo prešlo blago bez kojega mi je život prava muka. Navedoh sluzi vrijeme i mjesto gdje sam vidio onoga u sivom, rekoh mu tko sve bijaše ondje prisutan i dometnuh još ovu uputu s naznakama: neka se pomno propita za Dollondov dalekozor, za turski ćilim zlatom protkan, za velik raskošan šator i naposljetku za jahaće konje, čile vrance, jer je sve to — nisam mu objašnjavao kako — povezano sa zagonetnim čovjekom koji se svima činio nevažnim i beznačajnim, a čija je pojava uništila mir i sreću mog života.

Kad sam dovršio, donesoh zlata koliko sam samo mogao zagrabiti, a dometnuh još i dragulja i nakita u velikoj vrijednosti.

— Bendele — rekoh — ovim se utiru mnoge staze i poravnavaju putovi, ovim se olakšava mnogo toga što se čini nemogućim. Nemoj ovim škrtariti kao što ni ja ne škrtarim, nego hajde pa obraduj svoga gospodara vijestima koje su njegovo uzdanje i na kojima počiva sva njegova nada.

Otišao je, a vratio se kasno uvečer, tužan i žalostan. Nitko od posluge gospodina Johna, nijedan od njegovih gostiju — razgovarao je sa svima — nije se ni izdaleka mogao sjetiti čovjeka u sivom kaputu. Ondje se doduše nalazio novi dalekozor, ali nitko nije znao kako je i odakle onamo dospio; i ćilim bijaše prostrt i šator raširen i podignut na istom obrešku. Sluge hvalile bogatstvo svoga gospodara, ali nitko nije znao odakle sve te nove dragocjenosti. On sam uživao u njima i nije glave razbijao zbog toga što ne zna odakle mu sve to. Mlada su gospoda u svojim stajama imala konje na kojima su jahala onog dana, i na sva usta hvalili su velikodušnost gospodina Johna koji im je onom prigodom darovao te vrance.

Toliko se razabralo iz podrobnog izvješća Bendelova; njegova

je revnost i gorljivost, njegova umješnost i razboritost, i pokraj neuspjeha, zaslužila moju pohvalu. Nasumorene duše dadoh mu znak da me ostavi sama.

Ali on opet uze riječ i nastavi:

— Izvijestio sam evo gospodina o svemu što mu bijaše najvažnije. Ostaje mi još, gospodaru, da vam prenesem poruku što mi ju je jutros dao čovjek koga sam sreo pred vratima kad sam polazio za poslom koji mi se tako nesretno završio. Ovo bijahu njegove riječi: »Kažite gospodinu Petru Schlemihlu da me ovdje više neće vidjeti: otplovit ću preko mora, a povoljan vjetar upravo me evo zove u luku. Ali pošto protekne godina i jedan dan, imat ću čast da ga osobno potražim i da mu predložim drugi posao, možda će mu taj tada biti prihvatljiviji. Prenesite mu izraze moga dubokog poštovanja i zahvalnosti.« Upitah ga tko je, a on reče da ga vi već znate.

— Kako je izgledao taj čovjek? — uzviknuh pun slutnje.

A Bendel mi opisa čovjeka u sivom kaputu, crtu po crtu, riječ po riječ, onako kako je u svome prethodnom izvješću vjerno opisivao čovjeka za kojim je tragao.

— Nesretniče! — povikah zalomivši rukama.

— Pa to je bio on!

Bendelu sinulo pred očima.

— Da, bio je on, doista on! — uzviknu u svojoj prepasti. — A ja, luda glava, nisam ga prepoznao te sam tako izdao svoga gospodara!

U suzama je okrenuo sebi gorko spočitavati, a očaj u koji zapadaše izazva sućut i u meni samom. Uzeh ga tješiti, uvjeravajući ga neprestano kako ne sumnjam u njegovu odanost, i poslah ga odmah u luku, ne bi li ondje, ako je moguće, ušao u trag tome čudnovatom čovjeku. Ali je upravo toga jutra mnogo brodova što ih u luci zadržavahu nepovoljni vjetrovi, isplovilo u različite krajeve, svaki usmjerivši ka drugoj obali, a čovjek u sivom nestao netragom, iščezao poput sjene.

III

Što krila pomažu onom tko je čvrsto vezan željeznim lancima? Ipak mora očajavati, i to još strašnije. Ležao sam kao Fafnir pokraj svoga blaga,¹⁵ dalek od svake ljudske utjehe i ohrabrenja, zlopateći se i trpeći uza sve svoje zlato. Srce mi nije za njim čeznulo, nego sam ga proklinjao, zato što sam tome zlatu za volju ostao odsječen od svega života. Čuvajući samo za sebe svoju mračnu tajnu, prezao sam i od svoga posljednjeg sluga, komu sam ujedno morao zavidjeti, jer on je imao sjenu i smio se pokazati na suncu. Dane sam i noći u svojim sobama samotnan provodio u tuzi, i jad i čemer razdiraše mi srce.

Još se jedna duša pred mojim očima izjedala i žalostila: bijaše to moj vjerni Bendel, koji se nije prestajao mučiti tihim predbacivanjem — spočitavao je sebi da je iznevjerio nade što ih je u njega polagao njegov dobri gospodar, proigrao njegovo povjerenje time što nije prepoznao onoga za kim je poslan u potragu, a s kime je kanda povezana gospodareva mu tužna sudbina. A ja ga nisam mogao objeđivati, jer sam u tome događaju poznao začudnu prirodu neznančevu.

Da ništa ne bih propustio što se da učiniti, jednom poslah Bendela sa skupocjenim briljantnim prstenom najslavnijem slikaru u gradu: zamolio sam umjetnika da me posjeti. Došao je. Otpravih svoje ljude, zatvorih vrata, sjedoh čovjeku sučelice, a onda, pošto sam pohvalio njegovo umijeće, teška srca prijedoh na stvar. No najprije mi je morao obećati da će najstrože čuvati tajnu.

— Gospodine profesore — nastavih — biste li čovjeku koji je nadasve nesretnim slučajem ostao bez svoje sjene mogli naslikati drugu?

— Mislite pravu, oštru sjenu?

— Da, dakako, to mislim.

— Ali — priupita on dalje — kakvom je to nespretnosti, kakvom nebrigom, taj čovjek izgubio svoju sjenu?

— Kako se dogodilo — uzvratih — sada i nije važno, ali vam

---

¹⁵ Drevna nordijska priča kazuje kako je Fafnir ubio svoga oca, čarobnjaka Hreidmara, i domogao se njegova blaga. Prometnuvši se u zmaja, čuvao je blago, ali ga je ubio Siegfried (Zigfrid). — *Prev.*

mogu reći toliko — i tu bestidno slagah — da mu se u Rusiji, kamo je putovao prošle zime, sjena na strahovitoj studeni tako čvrsto zamrzla za tlo da ju više nije mogao osloboditi.

— Umjetna sjena koju bih mu mogao naslikati — objasni profesor — bila bi takva da bi je pri najmanjoj kretnji opet izgubio, pogotovu kad je tako malo držao do svoje rođene sjene, kao što se da zaključiti iz vašeg kazivanja. Tko nema sjene, neka ne izlazi na sunce, to je najrazboritije i najsigurnije.

Ustao je i krenuo, upirući u me prodiran pogled što ga moje oči nisu mogle podnijeti. Klonuo sam opet na svoju stolicu i zakrio lice rukama.

Takva me zateče Bendel kad je ušao u sobu. Vidio je da su me boli ophrvale i htio se, pun poštovanja, tiho povući. Uzdigoh pogled: tištio me teret mojih jada, pa sam popustio, morao sam ih nekome povjeriti.

— Bendele! — zazvah ga. — Bendele, ti koji jedini vidiš moje muke i koji, pun poštovanja, ne pokušavaš dokučiti im uzrok, nego kanda, tiho i predano, suosjećajući sa mnom, hodi ovamo, Bendele, i budi pouzdanik moga srca. Riznicu svoga zlata nisam pred tobom zatvorio, pa neću pred tobom zatvoriti ni riznicu svojih jada. Bendele, ne ostavljaj me. Bendele, vidiš me bogata, darežljiva, dobrostiva, pa pogrešno misliš da bi me svijet morao poštovati; vidiš zatim da se ja klonim svijeta i pred njim se zatvaram. Bendele, svijet me osudio, svijet me odvratio, a možda ćeš se i ti okrenuti od mene kad saznaš moju strašnu tajnu: Bendele, bogat sam, darežljiv, dobrostiv, ali — oh Bože! — ja nemam sjene!

— Nemate sjene? — uzviknu dobri mladić, uplašen, i suze mu navriješe na oči. — Jadna li mene što se rodih da služim gospodara koji nema sjene!

Umuknuo je, a ja zakrih lice rukama.

— Bendele — nastavih kasnije, sav se tresući — eto sada znaš moju tajnu, možeš je otkriti. Idi pa svjedoči protiv mene.

On kao da je vodio žestok boj u sebi, borio se sa samim sobom, ali naposljetku pade preda me, uhvati mi ruku i suzama je orosi.

— Ne! — povika on. — Neka svijet misli što hoće, ja ne mogu i neću svoga dobrog gospodara ostaviti zbog sjene. Postupit ću pravično a ne mudro: ostajem uz vas, posudit ću vam svoju sjenu. Pomagat ću vam gdje mognem, a gdje ne mognem, plakat ću s vama.

Obisnuh mu oko vrata, zadržan s takva nesebična držanja, jer bijah uvjeren da to ne čini zbog zlata.

Otad se ponešto promijenila moja sudbina i način mog života. Neopisivo je kako je Bendel znao brižno kriti moj nedostatak. Svagdje se nalazio preda mnom ili uza me, sve je predviđao, poduzimao što je potrebno, a gdje bi neočekivano zaprijetila opasnost, brzo me pokrivaio svojom sjenom, jer je bio viši i krupniji. Tako sam se opet usuđivao među ljude, a počeo sam i nešto važiti u svijetu. Valjade mi, dakako, igrati ulogu ćudljiva osobenjaka. Hirovi idu uz bogataša, i tako sam, dok istina bijaše prikrivena, uživao sve počasti i nailazio na uvažavanje što priliči mome zlatu. Spokojnije sam očekivao susret sa zagonetnim neznancem, posjet u koji će mi on, kako je najavio, doći pošto izmine godina i jedan dan.

Dobro sam osjećao da se ne smijem dugo zadržavati ondje gdje su me već vidjeli bez sjene i gdje bih se mogao lako odati. Još sam namatao misli, valjda ja jedini, i oko toga u kakvu sam se svjetlu pokazao kad sam bio u posjetu kod gospodina Johna: ta bila je to za me mučna uspomena. I zato sam ondje htio samo izvesti neki pokus, da bih drugdje mogao lakše i pouzdanije nastupiti. Ali je nešto iskočilo što me za neko vrijeme sputalo zbog moje taštine. A ona je ono mjesto u čovjeku gdje sidro najbolje kvači.

Upravo mi je lijepa Fanny, koju sam opet sreo nekom drugom zgodom — upravo mi je ona, ne sjećajući se da me ikad vidjela, poklonila stanovitu pozornost, jer sam sada imao duha i domišljatosti. Kad sam govorio, drugi me slušali — ni sam ne znam odakle mi odjednom umješnost da tako lako razvodim razgovor i upravljam njime. Koliko sam razabrao, na ljepojku sam ostavio neki dojam, a to je od mene učinilo ono što je zapravo i željela, to jest budalu. Otad sam išao za njom sa tisuću muka, u sjeni i sumračju, gdje sam samo mogao. Tašto sam nastojao da ona bude tašta zbog mene, no nisam, ni uz najbolju volju, uspio da zanos prijede iz glave u srce.

Ali čemu da ti nadugo i naširoko raspredam posve običnu priču? Sam si mi je dosta često kazivao o drugim ljudima. U staroj, dobro znanoj igri, u kojoj sam dobroćudno preuzeo otrcanu ulogu, došlo je do nečega sasvim drugog — nastao samosvojno ispjevan obrat kakav nisam očekivao ni ja, ni ona, ni tkogod drugi.

Kad sam jedne lijepe večeri, po svom običaju, okupio društvo u osvjetljenu vrtu, ja sam, ponešto udaljen od drugih gostiju, šetao sa

svojom odabranicom, držeći se s njome ispod ruke i trudeći se da joj nižem kićene rečenice. Ona je čedno gledala preda se i lagano uzvraćala stisak moje ruke, a onda iznenada iza nas iziđe mjesec iz oblakâ — i ona pred sobom vidje samo svoju sjenu.

Trgla se, pogledala me zapanjeno, zatim svrnula pogled na tlo, tražeći očima moju sjenu. A ono što se u njoj zbivalo tako joj se neobično i smiješno odražavalo na licu te bih provalio u bučan smijeh da mi samom nisu hladni srsi plazili niz leđa.

Pustih je da mi iz ruku klizne u nesvijest, projurih poput strijele između preneraženih gostiju, dohvatih se vrata, uskočih u prvu kočiju što je stajala pred ulazom i odvezoh se natrag u grad gdje ovaj put, na svoju nesreću, bijah ostavio opreznog Bendela. Uplašio se kad me ugledao: jedna jedina riječ sve mu je otkrila.

Odmah dovedoše poštanske konje. Povedoh sa sobom samo jednog od svojih ljudi: bio je to prepreden obješenjak i lupež po imenu Raskal,¹⁶ koji mi je zbog svoje okretnosti postao neophodan i koji o događaju što se zbio te večeri nije ništa slutio.

Još iste noći prevalio sam trideset milja. Bendel je ostao u gradu da razvrgne moje kućanstvo, razdijeli nešto zlata i donese mi najpotrebnije stvari. Kad me sutradan sustigao, zagrlio sam ga i zakleo mu se da više neću upadati ni u kakvu ludost, nego ću ubuduće biti smotreniji.

Bez prekida smo nastavili putovanje, prešli preko gore i granice, i tek onkraj planine, na drugoj padini, visokim bedemom odvojen od onoga nesretnog kraja, priklonih se tomu da nakon pretrpljenih muka odahnem u obližnjim, slabo posjećanim toplicama.

---

¹⁶ Rascal na engleskom znači lopov, nitkov, nevaljalac, hulja — kao što na jidišu, vele, šlemil znači: nespretnjaković, nesrećković, pegula, baksuz. — *Prev.*

IV

Morat ću u svome kazivanju brzo prijeći preko jednog vremena na kojem bih i te kako rado zastao kad bih samo mogao dozvati u sjećanje živi duh onog doba. Ali boja koja je to vrijeme oživljavala i koja ga jedina može opet u život vratiti izbljedjela je i ugasla u meni, i kad u svojim grudima želim ponovno naći ono što ih je tada tako snažno uzdizalo — boli i sreću, pusti onaj zanos i obmanu — to je onda kao da uzalud udaram u stijenu iz koje više ne bije živi izvor, ta i Bog se kanda odvratio od mene. Kako li mi se sada čini drukčijim to minulo vrijeme!

Imao sam tu u toplicama kao traged odigrati herojsku ulogu. Slabo sam je naučio i k tomu, kao novak na pozornici, još sam se, sasvim izvan komada, zagledao u dva plava oka. Roditelji, obmanuti igrom, na sve navrli da što prije uglave posao, i tako se ova obična lakrdija završila porugom. I to je sve, sve!

Nekako mi je glupo i neukusno, a opet i grozno, kako mi se danas takvim može činiti ono od čega mi se nekoć tako silno nadimahu grudi. Oh, Mina! Kao što sam plakao kad sam te izgubio, tako i sada plaćem gdje sam te izgubio i u svome srcu. Zar sam toliko ostario?

O, žalosna mudrosti! Samo još jedan otkucaj bila onog vremena, časak one obmane i zanosa..! Ali ne — nego usamljenost na pustoj pučini tvojih gorkih valova, ta odavna je već izdušio dah šampanjca iz posljednjeg pehara!

Bendela sam sa nekoliko kesa zlata poslao naprijed, da mi u gradiću uredi stan u skladi s mojim potrebama. Rasuo je ondje mnogo novaca, a nekako se neodređeno izrazio o otmjenome strancu komu služi, jer nisam htio da mi se ime spominje; to je pak dobre ljude navelo na neobične misli. Kad je moja kuća bila uređena i pripremljena za useljenje, eto opet Bendela k meni da me odveze onamo. Krenusmo na put.

Poprilici sat od onog mjesta, na sunčanu zaravanku, ispriječila nam se na cesti gomila svijeta u svečanu ruhu. Naša se kočija zaustavlja, čuje se glazba, zvonjava, gruhanje topova. Gromki Vivat! Živio! prolama se zrakom. Pred vratima kočije pojavljuje se u bijelim haljinama zbor djevojaka izvanredne ljepote, ali sve one

blijede pred jednom jedinom, iščezavaju kao noćne zvijezde pred suncem. Ona izlazi između svojih druga — visoka, nježna pojava — pokleče preda me, stidljivo se rumeneći, pruža mi na svilenu jastučiću vijenac spleten od lovora, maslinovih grančica i ruža, i spominje nešto kao veličanstvo, strahopoštovanje, ljubav — izriče nekoliko riječi kojih ja ne razumijem, ali koje mi svojim čarobnim srebrnim zvukom zanose uho i srce. Sve mi je nekako kao da je to nebesko biće već jednom prolebdjelo pokraj mene. Javlja se i zbor i pjeva u slavu jednoga dobrog kralja i hvali sreću njegova naroda.

Oh, taj prizor, dragi prijatelju, sred sunčanog sjaja! Sveudilj je klečala na dva koračaja preda mnom, a ja, bez sjene, nisam mogao prekoračiti tu rasjelinu, pa da se spustim na koljena pred tim anđelom. O, što sve u tome trenutku ne bih dao za sjenu! Svoj sam stid, strah, očaj morao kriti u dubini svoje kočije.

Bendel se najposlije pribrao i snašao umjesto mene. S druge strane kola skočio je van. Zovnuh ga natrag te mu iz kutije što mi bijaše pri ruci pružih skupocjenu dijamantnu krunu koja je imala krasiti lijepu Fanny.

Istupio je i prozborio u ime svoga gospodara, koji ne može i ne kani prihvatiti takve iskaze i počasti, jer je zacijelo posrijedi kakav nesporazum i zabuna, ali neka dobri građani izvole primiti izraze njegove zahvalnosti i za svoju dobru volju i za svoje dobre namjere.

I nato sa jastučića uze pruženi vijenac i na njegovo mjesto položi dijamantnu krunu, zatim pun poštovanja primi lijepu djevojku za ruku da bi ustala, jednom kretnjom dade znak svećenstvu, gradskom poglavarstvu i svim izaslanicima da odstupe, i tako više nitko nije prilazio.

Pozvao je gomilu da se razide i propusti konje, uskočio je opet u kočiju, i mi u oštru galopu krenusmo naprijed i uđosmo u mjesto pošto smo prošli ispod slavoluka od zelenog granja i svakojaka cvijeća. Topovi svejednako gruhali.

Kočija se zaustavi pred mojom kućom. Brzo sam priskočio vratima, proguravši se kroz mnoštvo što se ovamo sjatilo u radoznalosti da me vidi. Svjetina pod mojim prozorima uzvikivala Vivat! Živio! a ja ozgor prosuh dolje kišu od samih dukata. Uvečer su žitelji od svoje volje sav grad rasvijetlili.

Nisam sveđer dokučivao što bi sve to imalo značiti i za koga su me držali. Poslah Raskala da izvidi. Pripovjediše mu kako imaju pouzdane obavijesti da dobri pruski kralj putuje zemljom krijući se

pod imenom nekog grofa, kako su prepoznali moga pobočnika koji je odao i sebe i mene, i kako su se, naposljetku, silno obradovali kada su se uvjerali da sam se obreo u njihovu mjestu. Sada pak, gdje je očito da želim zadržati svoj posvemašnji inkognito, uviđaju dakako koliko su pogriješili što su tako navrlili da ga razotkriju. A ja sam, rekoše, u svome gnjevu bio tako blagonaklon i milostiv te ću im, uvjereni su, zacijelo oprostiti, jer je sve poteklo u najboljoj namjeri.

Mome nevaljalcu sve to ispadalo tako zabavno i šaljivo da je, koreći te dobre ljude, činio što je mogao kako bi ih još i ukrijepio u njihovoj vjeri. Došao mi je sa svojim vrlo smiješnim izvješćem, i kad je razabrao da me njime udobrovoljio, sam mi je iznio svoje lupeštvo. Treba li da priznam? Jest, ipak mi je laskalo što su me, bilo to i u zabuni, smatrali za tako uvaženu osobu.

Sutradan sam uvečer, pod drvećem što je sjenilo prostor pred mojom kućom, priredio svečanost za uzvanike. Tajanstvena moć moje kese, Bendelova zauzumljivost i Raskalova okretnost i hitrina uspješe pobijediti i samo vrijeme. Zaista je začudno kako se sve stiglo lijepo i bogato urediti u malo sati. Bijaše tu sjaja i svakog obilja, a rasvjeta je tako umješno i domišljato raspoređena da mi se nije trebalo bojati, osjećao sam se sasvim sigurnim. Nisam imao nikakvih zamjerki, valjade mi sluge pohvaliti.

Uvečerilo se. Pristizali gosti, redom mi ih predstavljahu. Nitko nije spominjao veličanstvo, ali su mi ponizno, u dubokom poštovanju, govorili: gospodine grofe. Što sam mogao? Pustio sam da me tako zovu, i od tada ostadoh grof Petar.

Sred sve te svečane vreve i meteža moja je duša čeznula samo za jednom jedinom. Kasnije se pojavila — ona koja bijaše kruna svečanosti, a krunu je i nosila. Smjerno je išla za svojim roditeljima, nije kanda znala da je najljepša među svima. Predstaviše mi gospodina šumskog nadzornika, njegovu gospođu i kćerku. Umio sam roditeljima kazati mnogu ugodnu i laskavu, a pred kćerju stajao sam kao dječak koga su izgrdili i nisam mogao ni riječi protisnuti.

Naposljetku, zaplećući u govoru, zamolih je da nam ukaže čast time što će preuzeti dužnost u skladu s krunom što je krase — dužnost da upravlja ovom svečanosti. Dirljivim je pogledom stidljivo molila da bude pošteđena. A ja, još više pošteđen nego ona, udvorno joj se, u duboku poštovanju, poklonih kao prvi njezin podanik, i grofov znak bijaše gostima zapovijed koju su svi rado

poslušali i slijedili njegov mig.

Veličajnost, nevinost i ljupkost, ujedinjeni sa ljepotom, vladahu vedrom svečanosti. Sretni Minini roditelji bijahu uvjereni da je njihovo dijete uzvišeno njima u čast. Ja sam tonuo u neopisiv zanos. Odredio sam da svekoliki nakit i dragulje što sam ih još imao i što sam ih prije nakupovao da bih se oslobodio suvišnog i nepoželjnog zlata, sav biser, sve drago kamenje — odredio sam da sve to stave u dvije pokrivenne zdjele i za stolom u ime kraljice razdijele njezinim drugama i svim damama, a međuto se preko ograda neprestano bacali zlatnici mnoštvu koje je razdragano klicalo.

Bendel mi sutrudan ujutru u povjerenju priopći kako se sada obistinila sumnja koju već poduže ima glede Raskalove čestitosti: taj je momak jučer pronevjerio i smahnuo čitave vreće zlata.

— Neka mu bude — odgovorih — priuštimo tome mangupu njegov mali plijen. Rado razdajem i poklanjam svima, pa zašto ne bih i njemu. Jučer me zdušno služio, kao i svi novi ljudi koje si mi doveo, svi su mi radosno pomogli da proslavim jednu radosnu svečanost.

Dalje se o tome nije govorilo. Raskal je ostao prvi među mojim slugama, a Bendel mi je bio prijatelj i pouzdanik. Navikao je da moje bogatstvo smatra za neiscrpno i nije izviđao gdje su mu izvori. Naprotiv, radije mi je, u skladu s mojim željama, pomagao da nalazim prigode u kojima bih se svojim blagom razmetao i zlato rasipao. O mome neznancu, blijedom šunjalu i pritivici, znao je tek toliko da samo taj može sa mene skinuti prokletstvo koje me tišti, da ga se ja bojim, jer je u njemu sva moja nada, i da sam, uostalom, ja uvjeren kako on može mene svagda i svugdje naći, a ja njega nigda i nigdje, pa sam stoga, očekujući urečeni dan, i obustavio svaku zališnu potragu za njim.

Sjaj moje svečanosti i moje ponašanje na tome slavlju spočetka su uporne gradske žitelje utvrdili u mišljenju koje su prije stvorili. Ali se ubrzo iz novina razabralo da je cijela ta priča o putovanju pruskoga kralja ničim temeljena vijest i zgoljna glasina. No, kralj sam jednom bio i morao sam svakako kraljem ostati, i k tome jednim između najbogatijih i najkraljevskih što ih uopće može biti. Samo se nije pravo znalo kojim. Svijet nije nikad imao razloga da se žali zbog nestašice vladara, a ponajmanje u naše dane. Dobri ljudi, koji još nijednoga nisu vidjeli rođenim očima, nagadali su s jednakom srećom da sam sad ovaj, sad onaj — grof Petar ostajaše

uvijek onaj koji i bijaše.

Jednom se među gostima u toplicama pojavio neki trgovac koji je propao — bankrotirao da bi se obogatio. Uživao je sveopće poštovanje, a bacao je široku premdu nešto tanahnu sjenu. Nakanio je da se tu razmeće imutkom što ga je sabrao i čak je došao na misao da se sa mnom natječe. Ja se okrenuh svojoj kesi te uskoro jadnika dotjerah dotle da je, kako bi očuvao svoj ugled, morao još jednom bankrotirati i povući se preko gora. Tako ga se otarasih. U svem onom kraju stvorio sam mnoge nevaljalce i dangube.

Pokraj svega kraljevskog sjaja i rastrošnosti čime sam sebi sve podvrgavao, živio sam u svojoj kući nadasve jednostavno i povučeno. Najveća smotrenost bijaše mi pravilom, i nitko osim Bendela, ni pod kakvom izlikom, nije smio kročiti u sobe u kojima sam obitavao. Dokle god je sunce sjalo, ostajao sam u njima zatvoren s Bendelom, pa se govorilo: grof radi u svom kabinetu. S tim radom bijahu u vezi tekliči što sam ih često slao i primao zbog bilo kakve sitnice. Društvo sam dočekivao samo svečera, pod svojim drvećem ili pak u dvorani što je po Bendelovoj zamisli umješno i raskošno osvijetljena. Jesam li izlazio, Bendel me morao uvijek čuvati Argusovim očima, a kročio sam iz kuće samo da odem do šumareva vrta, i to zarad one jedine, jer mi moja ljubav bijaše srž života.

O, dragi moj Chamisso, nadam se da još nisi zaboravio što je ljubav! Prepuštam ti da ovdje mnogo toga dopuniš. Mina je doista bila dobro, krotko, ljubavi dostojno dijete. Svu sam njezinu maštu vezao uza se. U svojoj skromnosti nije dokučivala čime je zavrijedila da samo nju gledam, te je ljubav uzvraćala ljubavlju, svom mladenačkom snagom jednoga nevinog srca. Voljela je kao što već žena voli, žrtvujući se potpunoma; zaboravljala je na samu sebe, predano misleći samo na onog koji joj bijaše sav život, ne mareći hoće li pritom sama propasti, to jest voljela je istinski.

A ja — da, strašnih li trenutaka, strašnih no ipak dostojnih da ih poželim ponovno proživjeti — ja sam, velim, često proplakao na Bendelovim grudima kad bih se pribrao poslije prve opojnosti i kad bih pomnije pogledao samog sebe, čovjeka bez sjene — sebe koji sam, u podmukloj sebičnosti, kvareći tog anđela, lažju ukrao i uza se privezao tu čistu dušu. A onda bih namjerio da joj se povjerim, pa se opet kleo i zaklinjao da ću se otrgnuti od nje i pobjeći. Potom bih nanovo provalio u plač i počeo se s Bendelom dogovarati kako ću je

uvečer posjetiti u šumarevu vrtu.

Inače sam mnogo varljivu nadu polagao u skori posjet sivoga neznanca, a opet bi mi suze navrle na oči kad bih uzalud pokušavao da u to vjerujem. Proračunao sam vrijeme u koje mi je valjalo očekivati da opet vidim toga čudnog i groznog svata: ta on mi je urekao godinu i dan, a meni je ostalo da vjerujem njegovoj riječi.

Minini roditelji bijahu dobri i čestiti stari ljudi koji su jako voljeli svoju kćer jedinicu, i cijela ta veza između Mine i mene sasvim ih je iznenadila kad je već postala stvarnošću, i naprosto nisu znali što da rade. Oni u početku nisu ni sanjali da bi grof Petar mogao i pomisliti na njihovu kćer, a sada ju eto voli, i ona voli njega. Majka je dakako bila dovoljno tašta te je pomišljala na mogućnost bračne veze, pa oko toga čak i poradila, a zdravi muški razum starčev nije dopuštao takvih preuzetnih maštanja. I otac i majka pak bijahu uvjereni u iskrenost i čistotu moje ljubavi, i nisu mogli ino nego se moliti za svoje dijete.

Pri ruci mi je evo jedno Minino pismo, imam ga još iz onog vremena. Da, njezin je rukopis, njezini su to potezi. Prepisat ću ti list.

»Slaba sam, nerazumna djevojka, i mislila sam da mi moj dragi, zato što ga svim srcem, baš svim srcem volim, neće i ne može, meni jadnoj djevojci, ništa našao učiniti.

Ah, ti si tako dobar, tako neizrecivo dobar, ali me nemoj krivo shvatiti. Ne treba da mi išta žrtvuješ — ne, ne bih to htjela. Ta sama bih sebe mogla zamrziti kad bi takvo što uradio! Ne, ti si me usrećio, učinio me neizmjereno sretnom, naučio si me da te volim.

Idi samo! Znam ja svoju sudbinu, grof Petar ne pripada meni, on pripada svijetu. Bit ću sretna kad čujem: bio je to on, opet bijaše on, to je učinio, ovdje su mu se klanjali, ondje ga obožavali. Vidiš, kad na to pomislim, moram se na te ljutiti što bi kraj ovako prostodušna čeljadeta mogao zaboraviti na svoj uzvišeni poziv i dužnosti.

Idi samo, jer će me misao na to još učiniti nesretnom — mene, ah, koja sam zbog tebe tako sretna, tako blažena. Nisam li i u tvoj život uplela maslinovu grančicu i ružin pupoljak kao i u vijenac koji sam ti smjela pružiti?

U mome si srcu, dragi moj, i nemoj se bojati da odeš od mene — umrijet ću, ah, tako neizrecivo sretna, tako blažena zbog tebe.«

Možeš zamisliti koliko su mi te riječi razdirale srce. Rekao sam

joj da nisam onaj za koga me, kako se čini, općenito smatraju; jesam doduše bogat — samo bogat ali neizmjereno nesretan čovjek. Na meni, rekoh, leži prokletstvo koje ostaje jedinom tajnom između nje i mene, jer se još nisam odrekao nade da ću se toga prokletstva riješiti. Truje mi dane i sreću mi muti pomisao da bih i nju mogao sa sobom povući u ponor — nju koja je sva svjetlost, sva sreća i sav smisao mog života.

Plakala je zbog toga što sam nesretan. Ah, bila je tako mila, tako dobra! Da bi mi prištedjela ma i jednu suzu, bila bi, i još s kakvim blaženstvom, spremna da se sva žrtvuje.

Da, ali je bila daleko od toga da moje riječi shvati u njihovu pravom značenju. Mislila je da sam kakav knez koga je stigla teška kletva, da sam kakva uvažena osoba, visoka ličnost, i dok je tako zamišljala, njezina je mašta mamo radila, i ona je u divnim junačkim slikama slikala svoga dragog.

Jednom joj rekoh:

— Mina, posljednji dan sljedećeg mjeseca može izmijeniti moju kob i odlučiti o mojoj sudbini. Ne bude li tako, valja mi umrijeti, jer te ne želim unesrećiti.

Plaćući je priklonila glavu na moja prsa.

— Ako se promijeni tvoja sudbina, dovoljno će mi biti da znam da si sretan: ta ja nemam nikakva prava na te. A budeš li nesretan, veži me uza svoju nesreću, kako bih ti pomogla da je snosiš.

— Djevojko, djevojko, povuci je... povuci tu naglu, ludu riječ što ti se ukrala s usana... znaš li ih uopće, znaš li tu bijedu i nesreću, je li ti znano to prokletstvo? Je li ti znano tko je tvoj dragi, znaš li što je...? Ne vidiš li me kako grčevito podrhtavam, ne vidiš li da pred tobom krijem neku tajnu?

U jecajima pala mi je do nogu i ponovila mi svoju molbu zaklinjući me.

Iznesoh šumaru, koji bijaše ušao, kako mi je nakana da u prvi dan idućeg mjeseca zaprosim ruku njegove kćeri, a postavio sam taj rok zato što se dotad moglo dogoditi mnogo toga što bi utjecalo na moju sudbinu... Nepromjenljiva samo ostaje moja ljubav prema njegovoj kćeri.

Dobrano se dobrijan uplašio kad je iz usta grofa Petra čuo takve riječi. Obisnuo mi oko vrata, pa se odmah postidio što se zaboravio. Okrenuo je u sumnju, počeo odmjeravati, ispitivati, spominjao je miraz, govorio o sigurnosti i o budućnosti svoga

dragog djeteta.

Zahvalio sam mu što me podsjetio na sve to. Rekoh mu kako mi je želja da se nastanim u ovom kraju, gdje me kanda vole, i da tu živujem mirnim i bezbrižnim životom. Zamolih ga da najljepše posjede koji u tom kraju budu na prodaju kupi na ime svoje kćeri, a za isplatu neka svakoga uputi meni. Kao otac tako će najbolje poslužiti onima koji se vole.

Imao je oko toga mnogo posla, jer se svagdje prije njega pojavljivao nekakav stranac te ga pretjecao, i tako je on, otac, stigao da namakne posjeda samo za jedan milijun.

Što sam ga time zaposlio bijaše zapravo u nedužnoj lukavštini kako bih ga malko udaljio. Znao sam posegnuti za sličnim majstorijama, jer mi je, moram priznati, bio ponešto dosadan. A dobra majka, naprotiv, kako bijaše nagluha, nije marila za čast da zabavlja gospodina grofa.

Majka je upravo stigla, i sretni me ljudi uzeše salijetati da tu večer ostanem duže s njima. Ali ja nisam smio više ni časka otežati i zadržavati se, ta već sam vidio kako mjesec što se uzdiže rasvjetljuje obzorje. Moje je vrijeme izminulo.

Druge sam večeri opet otišao u šumarev vrt. Ogrnjač sam dobro navukao na ramena, šešir duboko namakao na oči i pristupio Mini. Kad je trgla pogled u me, lecnula se i nehotice, a meni opet jasno iskrсну u duhu strašna ona noć kada se na mjesečini pokazah bez sjene. Da, bila je to doista ona, Mina. Ali — je li me i sada poznavala. Zavila se u tišinu, zagnala u misli, ležalo mi to kao težak kamen na srcu. Ustadoh sa svoga mjesta. Ona mi se, tiho plačući, baci na grudi. Otišao sam.

Otad sam je često nalazio uplakanu. Tištilo me to u duši sve više i više. Samo su se roditelji topili u prekomjernoj sreći i blaženstvu.

Primakao se sudbonosni dan, tjeskoban i potmuo kao oblak zlogoda. Došlo i predvečerje, jedva sam mogao disati. Iz smotrenosti sam, za svaki slučaj, nabio nekoliko sanduka zlatom i bdeći uzeo čekati dvanaesti noćni sat. Najposlije izbi ponoć.

Sjedio sam tako upirući pogled u kazaljke na satu, brojeći sekunde i minute kao ubode noža. Trzao sam se na svaki i najmanji vesak što bi zašuštao. Već je i zora svitala. Takali se olovni sati, podne prepоловило, dan se priklonio k večeru, noć zapasala. Okretale se kazaljke, blijedjela nada. Otkuca i jedanaest, i nitko se ne pojavi.

Nizao se časak za časom, i opet ništa. Izbi prvi pa i posljednji otkucaj dvanaestog sata, i ja u beznadu i beskrajnom plaču klonuh natrag na svoj ležaj. A sutra sam imao — zauvijek bez sjene — zaprositi ruku svoje voljene. San pun tjeskobe i straha zaklopi mi vjeđe tek pred osvit.

V

Bijaše još rano kad me probudiše glasovi što su dopirali iz mog predsoblja — nekakva žestoka prepirka. Osluhnuh. To je Bendel priječio pristup k mojim vratima, a Raskal se kleo i zaklinjao da neće primati nikakvih zapovijedi i zabrana od sebi ravna, te je na sve navro da prodre u moje sobe. Dobročudni Bendel upozoravao ga da bi ga takve riječi, dođu li do mojih ušiju, mogle stajati unosne službe koju ima. Raskal mu pak prijetio da će se poslužiti silom bude li mu i dalje branio ulaz.

Napol se odjenuh, gnjevno otvorih vrata i pojurih na Raskala:

— Što hoćeš, nitkove...?

Ustuknuo je korak-dva i sasvim hladno odgovorio:

— Želim vas najponiznije zamoliti, gospodine grofe, da mi već jednom pokažete svoju sjenu... evo, sunce baš lijepo sja na dvorištu.

Bijaše mi kao da me onog časa munja ošinula. Dugo je trebalo dok sam opet došao do riječi.

— Kako se sluga usuđuje svome gospodaru...?

A on me sasvim mirno prekide u riječi:

— Može sluga biti i vrlo častan čovjek koji neće da služi onoga tko je bez sjene: želim da me otpustite.

Valjalo mi okrenuti u druge strune:

— Ali, Raskale, dragi Raskale, tko te naveo na tu nesretnu misao, kako možeš i pomisliti...?

A on proslijedi u istom tonu:

— Tako ljudi tvrde, vele da nemate sjene, i da ne duljimo, pokažite mi svoju sjenu ili me otpustite.

Blijed i sav ustreptao, ali pribraniji nego ja, Bendel mi dade znak: utekoh se svemoćnom zlatu koje sve sređuje. Ali je i ono izgubilo svoju moć. Bacio mi ga Raskal natrag, pred noge:

— Od onoga tko je bez sjene ništa ne uzimam.

Okrenuo mi leđa, nabio šešir na glavu i, fićukajući neku pjesmicu, polako se udaljio. Ostao sam ondje s Bendelom kao skamenjen, gledajući za njim, nesposoban za ikakvu misao ili kretanju.

Naposljetku, teško uzdahnuvši, ranjen u samo srce, namjerih poreći svoju riječ i pojaviti se u šumarevu vrtu kao zločinac pred

svojim sucima. Zastao sam u tamnoj sjenici, koja je nazvana po meni i u kojoj su me i ovaj put očekivali. Minina majka bezbrižno mi je i radosna izišla u susret.

Mina je sjedila ondje, blijeda i lijepa kao prvi snijeg oprašak što katkad ujesen zna poljubiti posljednje cvijeće da se odmah potom istopi i nestane. Šumar užurbano koracao gore-dolje držeći u ruci nekakav ispisan list: bijaše kao da u sebi potiskuje mnogo toga što se na njegovu inače nepomičnu licu pokazuje u nagloj izmjeni crvenila i bljedila.

Kad sam stupio u sjenicu, on mi priđe te isprekidanim riječima zatraži da sa mnom govori nasamu. Staza kojom smo krenuli kad me pozvao da ga slijedim vodila je na otvoren i suncem obasjan dio vrta. Ondje bez riječi sjedoh na klupu. Nastala je duga šutnja koju ni dobra majka nije smjela prekidati.

Šumar je i dalje neujednačena koraka šetkao gore-dolje. Odjednom se ustoboči preda mnom, preletje okom papir što ga držaše u ruci te me upita, upirući u me ispitljiv pogled:

— Nije li vam, gospodine grofe, doista znan izvjesni Petar Schlemihl?

Ja sam šutio, a on nastavi:

— Čovjek izvrsna značaja i osobitih svojstava...?

Očekivao je odgovor.

— A što ako sam ja taj čovjek?

— Čovjek koji je izgubio svoju sjenu! — nadoveza on žestoko.

— Oh, moja slutnja, moja slutnja! — javi se uzvikom Mina. —

Ta odavna ja znam da on nema sjene.

Bacila se u naručje majci, koja joj, uplašena, grčevito je privijajući uza se, okrenu spočitavati što je, na nesreću, takvu tajnu zadržala za se. Ona se pak, poput Aretuze,¹⁷ prevrgla u vratak suza koji je na zvuk moga glasa izdašno vrio, a burno ključao kad bih se približio.

— A vi — opet će šumar srdito — vi se niste sustezali da nečuvено drzovito prevarite ovu djevojku i mene. I k tome tvrdite da je volite, nju, koju ste toliko ponizili. Vidite li kako tu plače i lomi rukama? Grozno je to, grozno.

Toliko me ostavila prisebnost te sam počeo govoriti kao da sam

---

¹⁷ Grčka priča kazuje kako se lovac Alfej zagledao u nimfu Aretuzu, koju božica Artemida pretvori u vrelo. — *Prev.*

izgubio svaki razbor: ta posrijedi je, rekoh, konačno samo sjena, a bez nje se može biti, i ne treba zbog nje takve buke. Ali sam dobro osjećao besmisao svojih riječi, tako te sâm od sebe prestadoh, a on se nije udostojao da mi išta kaže u odgovor. Na kraju sam još dodao:

— Uostalom, što čovjek jednom izgubi, može drugom zgodom opet naći.

Otresao se na me:

— Priznajte, gospodine, priznajte kako ste izgubili sjenu!

Morao sam opet lagati:

— U nekoj prilici nekakav mi je neotesanac tako nespretno i nemilo stao na sjenu da je u njoj provalio veliku rupu, pa sam sjenu poslao na popravak, jer se zlatom mnogo toga može, i trebalo je da je još jučer dobijem.

— Dobro gospodine, vrlo dobro! — dočeka šumar. — Vi prosite moju kćer, a prose je i drugi. Meni je, kao njezinu ocu, dužnost da se brinem za nju. Ostavljam vam tri dana da sebi priskrbite sjenu. Ako se do tri dana pojavite sa pristalom sjenom, dobro mi došli. Ali četvrtog dana, velim vam, moja će kći biti žena drugog čovjeka.

Namjerih da još barem riječ kažem Mini, ali se ona, bolno jecajući, još jače privi uz majku, a ova mi tiho pokaza da se maknem odande. Udaljih se teturajući, a bijaše kao da se za mnom svijet zatvara.

Izmaknuvši Bendelovu brižnom nadzoru, lutao sam i ludo jurio šumama i poljima. Hladan znoj probio mi čelo, potmulu uzdasi navirali mi iz grudi, u meni mahitalo ludilo.

Ne znam koliko je tako potrajalo kadli na nekoj osunčanoj pustolini osjetih kako me netko poteže za rukav i zaustavlja. Stadoh, obazreh se: bijaše to svat u sivom, jedva je kanda hvatao dah koliko se uspuhao jureći za mnom. Odmah je probesjedio:

— Najavio sam se za današnji dan, a vi niste mogli da dočekate taj čas. Ali je sve još u redu. Držite se mog savjeta: uzmite natrag svoju sjenu, stoji vam na raspolaganju, ali u zamjenu, i sve će se brzo urediti. U šumarevu vrtu opet će vas lijepo dočekivati, i pokazat će se da ono sve bijaše samo šala. A Raskala, koji vas je izdao te prosi vašu zaručnicu, preuzimam na se, momak je dozreo.

Stajao sam ondje kao trapovijesan: »Njavio se za današnji dan... «

Još sam jednom pretitrao u glavi, razmislio o vremenu — da,

imao je on pravo, zaista sam se preračunao za jedan dan. Desnom rukom segnuh za kesom na prsima... Pogodio je moju misao te ustuknuo dva koraka.

— Ne brinite, gospodine grofe, kesa je u dobrim rukama, samo je zadržite.

Upiljio sam u nj ukočen pogled, u čudu pitajući što bi to imalo značiti. A on mirno nastavi:

— Molim vas samo sitnicu za uspomenu: budite tako dobri pa mi potpišite ovaj listić.

Na pergamentu stajale ispisane riječi: »Ovim svojim potpisom potvrđujem da vlasniku ove isprave oporučno ostavljam svoju dušu pošto se ona prirodnim putem odijeli od moga tijela.«

U nijemu čuđenju promatrao sam čas pruženu mi ispravu, čas opet neznanca u sivom. On pak tek zarezanim perom uhvati kap krvi što mi je potekla po ruci od svježe ogrebotine koju sam zadobio na trnju — i pruži mi tako umočeno pero.

— Tko ste vi zapravo? — upitah ga naposljetku.

— Zar je to važno? — dočeka on. — I zar se ne vidi na meni? Siromašak sam, da tako kažem, neka vrsta učenjaka i liječnika, koji od svojih prijatelja za izvrsna svoja umještva ubire slabu zahvalu, i koji za sebe nema na svijetu druge utjehe i zadovoljstva doli malo ovih svojih pokusa. Ali potpišite već jednom. Tu pri dnu, desno: Petar Schlemihl.

Zavrtio sam glavom i rekao:

— Oprostite, gospodine, ali ja to ne potpisujem.

— Ne potpisujete? — u čudu će on. — A zašto?

— Čini mi se nekako sumnjivo i pogibeljno mijenjati dušu za svoju sjenu.

— Tako, tako? Sumnjivo i pogibeljno? — ponovi on.

I pošto mi se glasno nasmijao, nadostavi:

— A što je to zapravo, ta vaša duša, ako smijem pitati? Jeste li je ikad vidjeli? I što kanite s njome početi kad jednom budete mrtvi? Budite sretni što ste se namjerali na ljubitelja duša koji vam još za života hoće platiti tu vašu ostavštinu, tu galvansku silu ili polarizirajuću energiju, ili što već bila ta gluparija... platiti vam to nečim stvarnim, to jest vašom vlastitom sjenom, s pomoću koje biste mogli zadobiti ruku svoje odabranice i postići ispunjenje svih svojih želja. Zar biste možda radije da ono jedno mlado stvorenje sami izručite i u naručje gurnete onome podlacu i nitkovu Raskalu? Da,

da, morate to svojim rođenim očima vidjeti: hodite samo, posudit ću vam ovu čarobnu kapu (tu je nešto izvukao iz džepa), pa ćemo nevidljivi onamo, u šumarev vrt.

Priznajem, strašan me stid obuzimao pri pomisli da me taj svat ismjehuje. Mrzio sam ga iz dubine srca, i mislim da me, više negoli načelni stavovi ili predrasude, ova osobna odbojnost priječila da svoju sjenu otkupim traženim potpisom, ma koliko mi bila potrebna. A nepodnošljiva mi bijaše i pomisao da s njime u društvu idem onamo kamo me zvao. Protivilo se mojim najtananim osjećajima da gledam kako taj odurni podmuklica, ta podrugljiva sablast zlobno staje među nas dvoje, mene i moju dragu, među dva ranjena srca što krvare. Ono što se dogodilo uzeo sam kao nešto što mi je usud namijenio, prihvatio sam svoju nevolju kao nešto neizbježno, pa se obratih neznancu kazajući mu:

— Gospodine, prodao sam vam svoju sjenu za ovu po sebi izvanrednu kesu, i dovoljno sam zbog toga žalio i kajao se. Možemo li, za ime božje, poništiti tu trgovinu?

Zanijekao je glavom, lice mu se smrklo. A ja nastavih:

— Onda vam od svoje imovine ne želim ništa više prodati, sve ako je i po cijenu moje sjene koju ste mi ponudili, i ništa neću potpisivati. I tako, po svemu izlazi da bi to zakukuljenje u nevidljivost u koju me pozivate ispalo kudikamo zabavnije za vas negoli za me. A sada se ispričavam, i rastanimo se kada već ne može biti drukčije.

— Žao mi je, gospodine Schlemihle, što tako tvrdoglavo od sebe otklanjate posao koji sam vam prijateljski predložio. Valjda ću drugi put biti bolje sreće. Do skorog viđenja! Da, umalo da zaboravim: dopustite mi da vam pokažem kako ono što kupim nikako ne ostavljam da popljesnivi u mene, nego sve to cijenim i dobro čuvam.

I odmah iz džepa izvuče moju sjenu i spretno je baci na ledinu da se odmota: svu ju je razvio i rasprostro do svojih nogu, na sunčanoj strani, tako da se šetao među dvjema sjenama koje su mu služile — među svojom i mojom, jer mu se i moja sjena u svemu pokoravala, ugibala se, prilagođavala se i pratila sve njegove kretnje.

Kad sam nakon toliko vremena opet ugledao svoju jednu sjenu i vidio je poniženu u tako prezrivoj i mrskoj službi, upravo kada sam zbog nje i zapao u tijesno i zavrnuo se u neiskažljivoj nevolji, srce

mi prepuče i gorke mi suze navriješe na oči.

Mrski mi se neznanac međuto kočoperio i razmetao plijenom što mi gaje ugrabio, i bezočno je ponovio svoju ponudu:

— Još je vrijeme, još je možete dobiti: samo potez perom, i nesretnu ćete Minu izbaviti iz pandža onog nitkova, da se jedna vine u naručje mnogopoštovanog gospodina grofa. Velim: samo potez perom.

Suze mi još jače navriješe na oči, ali sam se okrenuo, rukom mu pokazavši da se udalji.

Bendel, koji je u svojoj zabrinutosti slijedio moj trag sve donde, stiže upravo u tom trenutku. Kad me ta vjerna plemenita duša zatekla gdje plačem i kad je moju sjenu, prepoznavši je, vidjela u vlasti čudnoga neznanca u sivom, smjesta namjeri da mi vrati što je moje, sve ako tu bude potrebna i sila. Kako sâm nije znao što bi i kako bi s tom nježnom stvarcom, Bendel se riječima obori na nepoznatoga i bez mnogog uvijanja naredi mu da mi odmah, bez okolišanja, preda ono što mi pripada.

Ništa ne odgovorivši, neznanac bezazlenome momku pokaza leđa i krenu odande. Bendel pak podiže drenov štap što ga je nosio sa sobom pa njime zaokupi onoga, sve idući mu za petama: neprestano mu ponavljajući da vrati sjenu, nije ga štedio nego mu obilato dao da osjeti snagu njegove čvrste ruke. A neznanac kao da je navikao na takav pljusak, samo pognuo glavu, povio pleća i šutke, mirna koraka, išao dalje pustopoljinom, odvođeci mi ujedno i sjenu i vjernoga slugu.

Još sam dugo slušao prigušen bat i potmuo tutanj što je odlijegao onom pustoši dok naposljetku nije zamnio u daljini. Ostadoh, kao i prije, sâm sa svojom nesrećom.

VI

Ostavši sam na pustopoljini, pustio sam da mi suze curkom teku i tako olakšaju neizrecivo teški teret jada što su mi na siroto srce pali. Ali nisam vidio kraja svojoj golemoj bijedi, nigdje izlaza, nikakva cilja, i s nekom sam jarosnom žeđi ispijao novi otrov što ga je neznanac izlio na moje rane. Kad sam u duhu dozvao Minin lik i kad je umilna i voljena prilika iskrsla preda me onakva ublijedjela i uplakana kakvu sam je posljednji put vidio dok sam podnosio ono svoje poniženje, ispriječi se između nje i mene, drzovito i podrugljivo, Raskalova sablast. Zakrih lice rukama i pojurih onom pustoši, ali me odurna prikaza nije ostavljala, nego me slijedila i gonila u trku sve dok nisam bez daha pao na zemlju i namočio je novim vrutkom suza.

I sve to zbog jedne sjene! A tu sjenu mogao bi mi opet priskrbiti jedan jedini potez perom. Uzeo sam prebirati u glavi o čudnoj ponudi i o tome kako sam je odbio.

Pusto bijaše u meni, sve pusto. Izgubio sam moć shvaćanja, nisam više bio kadar rasuđivati.

Dan se otočio. Glad sam utažio divljim plodovima, žeđ utolio na najbližem gorskom potoku. Noć zapàsala, legoh pod neko drvo. Vlažno jutro trže me odà sna — probudi me iz teške snòmorice u kojoj sam samoga sebe čuo kako hropćem kao na umoru. Bendel je zacijelo izgubio moj trag, pomislih, i bî mi drago. Nisam se htio vratiti među ljude, od kojih sam u strahu bježao kao uplašena divljač u planini. Tako proživjeh tri dana puna strepnje.

Četvrtog dana ujutro nalazio sam se na pjeskovitoj ravni i sjedio na kamenim odvalinama, sred sunčanog sjaja, u kojem sam sada uživao pošto sam ga se dugo morao odricati. Potiho sam svoje srce napajao očajanjem. Uto me uplaši nekakav tih vesak ili šuštaj. Obazreh se, nakan da bježim. Nisam nikoga vidio. Ali na pijesku po kojem je sunčana luča prosipala svoj sjaj promicala blizu mene ljudska sjena, slična mojoj: plazila je sama, bijaše kao da je odlutala od svoga gospodara.

Ponese me tada silna želja: Sjeno, pomislih, tražiš li gospodara, evo me, ja ću ti gospodar biti!

I priskočih onamo da je prisvojim. Mišljah naime: uspijem li

joj prići i stati tako da mi pada do nogu, valjda će ona tu i ostati i s vremenom se naviknuti na me.

Sjena međuto, tek što se pokrenuh, naže u bijeg, a ja za lagašnim odbjegom moradoh u mučan lov za koji mi potrebnu snagu ulijevaše jedino pomisao da bih se, uhvativši sjenu, mogao iskobeljati iz strašnog položaja u koji sam zapao.

Bježala sjena usmjerivši prema jednoj, doduše još podaljoj šumi, gdje bih je u onoj gustoj sjenovitosti imao izgubiti. Dobro sam to vidio, i srce me zazebe od strepnje, u meni se raspiri želja, bijaše kao da sam okrilio u trku — zamjetno sam trčao brže negoli sjena. Sve sam se više bližio njoj, morao sam je dostići.

Odjednom ona stade, okrenu se prema meni. Kao lav na svojoj plijen, tako se ja u silovitu skoku bacih na sjenu da bih je zgrabio i prisvojio — ali, sasvim neočekivano, naiđoh na jak tjelesni otpor, dočekaše me žestoki nevidljivi udarci u rebra, otrpjeh bubotke kakvih zacijelo još nitko nije izvukao.

U strahu sam grčevito rukama obujmio i stegao ono što nevidljivo stajaše preda mnom. U svome brzom naletu padoh potrbuške na tlo, a poda mnom se nauznak prevali onaj koga sam šćepao, a koji je istom sada postao vidljiv.

Cio mi se događaj objasni sasvim jednostavno. Moj je čovo očito najprije nosio, a potom odbacio nevidljivo ptičje gnijezdo, koje nevidljivim čini onog tko ga nosi, ali ne čini nevidljivim i njegovu sjenu. Prijeđoh pogledom uokolo te odmah opazih sjenu samog gnijezda: ustadoh, skočih onamo — i bogme nisam promašio dragocjeni plijen. Nevidljiv, bez sjene, držao sam gnijezdo u rukama.

I onaj ubrzo ustade, odmah se ogleda za svojim sretnim pobjednikom, ali na širokoj, obasjanoj ravni nije vidio ni njega ni njegove sjene, koju je osobito uznemiren vrebao naokolo. Jer prije nije stigao opaziti da nemam sjene: nije za to imao vremena, a niti je to mogao slutiti. Kad se uvjerio da mi je nestao svaki trag, u najvećem je očaju digao ruke na se i počeo kosu čupati.

Meni je pak zadobijeno blago dalo mogućnost i potaklo želju da opet zađem među ljude. Imao sam dovoljno izlike da pred samim sobom uljepšam i opravdam svoj bezobzirni grabež, ili, bolje reći, nije mi trebalo nikakvih opravdanja, i da bih od sebe odagnao sve takve misli, požurih se odande i ne obazirući se za nesretnikom, čiji sam uplašeni glas još dugo čuo kako odliježe za mnom.

Takvima mi se, barem tada, činjahu sve okolnosti toga događaja.

Izgarao sam od želje da odem u šumarev vrt, kako bih se na rođene oči osvjedočio o svemu što mi je onaj mrski svat nabajao i nagovijestio. Kako nisam znao gdje se nalazim, uspeh se na najbliži brežuljak da se ogledam po okolici. Vidio sam s njegova vrha obližnje mjestance i šumarev vrt kako leže dolje, podno mojih nogu.

Srce mi snažno zakuca i suze mi, drukčije od onih što sam ih dotad lio, navriješe na oči: ta imao sam je opet ugledati, vidjeti nju! Čežnja puna strepnje pospješi moje korake najprečoj stazi nizbrdo. Nevidljiv prođoh mimo nekoliko seljaka što se vraćahu iz gradića. Razgovarahu o meni, o Raskalu i šumaru. Nisam htio ništa čuti nego pobrzah dalje.

Pun strepnje i neizvjesnosti uđoh u vrt — zazvoni mi odande nešto kao smijeh. Uhvati me jeza, brzo se osvrnuh uokolo: nigdje nikog. Pokročih dalje — učini mi se da pokraj sebe čujem bat ljudskih koraka. No, ne bijaše ništa vidjeti: mišljah da me uho vara. Bilo je još rano, nikoga u sjenici grofa Petra, vrt još pust.

Tumarao sam znanim stazama i tako izbio pred kuću. Onaj isti bat koraka pratio me i dalje, sad već jasniji. Zabrinut i srca puna strepnje, sjedoh na klupu što se nalazila na osunčanu mjestu, sućelice kućnom ulazu. Bijaše mi kao da čujem kako kraj mene na istu klupu sjeda nevidljiva sablast i smijulji se podrugljivo.

Ključ se okrenu u bravi, vrata se otvoriše, iziđe šumar s nekakvim papirima u ruci.

Imao sam osjećaj kao da mi se nekakva magla obavija oko glave, obazreh se i — kakve li strahote! — neznanac u sivom kaputu sjedio pokraj mene, gledao me i đavolski se cerio. Navukao nam obojici čarobnu kapu na glavu, do njegovih nogu ležala i njegova i moja sjena mirno jedna pokraj druge. Đavolji svat nehajno se igrao znanim već pergamentom što ga držaše u ruci, i dok je šumar, zabavljen svojim papirima, šetkao tamo-amo u zahlađu sjenice, neznanac u sivom povjerljivo se naže mome uhu te mi šapnu ove riječi:

— Tako, tako, ipak ste se odazvali na moj poziv, i evo nas gdje sjedimo zajedno, dvije glave pod jednom kapom... Neka, neka, tako i valja! Sad mi pak vratite i moje ptičje gnijezdo, nije vam više potrebno, vi ste i odveć pošten čovjek da mi ga ne biste dali... Ali ne, nemojte mi zahvaljivati, budite uvjereni da sam vam ga posudio

od srca rado.

Nimalo se ne skanjujući, uze ga iz moje ruke i stavi u džep, ne propuštajući da mi se opet podrugljivo nasmije, i to tako glasno da se šumar obazreo za zvukom.

Sjedio sam ondje kao skamenjen.

— Priznat ćete — nastavi on — da je ovakva kapa mnogo pogodnija. Pokriva ne samo vlasnika nego i njegovu sjenu, i još toliko drugih koliko samo želi. Evo vidite, i sada smo dvojica pod njom.

Opet se nasmijuljio.

— Znajte, Schlemihle, ono što u početku nećemo s drage volje, to ćemo na kraju nasilu. Mišljah, otkupit ćete sjenu i vratit ćete sebi zaručnicu, jer još ima vremena, a Raskala ćemo popeti na vješala da se na njima njiše, bit će nam to lako dok god ima konopa. Čujte, dat ću vam i svoju kapu povrhu.

Iz kuće iziđe majka, i poče se razgovor.

— Što radi Mina? — upita šumar.

— Plače.

— Glupo dijete! Ništa se tu ne može promijeniti!

— Da, ali dati je odmah drugome... O, čovječe, okrutan si prema svome rođenom djetetu.

— Ne, majko, sasvim krivo gledaš. Kad ona jednom, još i prije negoli isplače svoje dječje suze, uvidi da je postala ženom vrlo bogata i uvažena čovjeka, utješit će se i riješiti svake boli, bit će joj kao da se iz sna probudila, i zahvaljivat će Bogu i nama, vidjet ćeš!

— Bog dao da bude tako!

— Ona doduše ima znatan posjed, ali zar misliš da bi se nakon zbrke u nesretnoj priči s onim pustolovom za nju ubrzo našla tako povoljna prilika kao što je gospodin Raskal? Je li tebi uopće znano kakvo bogatstvo posjeduje taj gospodin Raskal? Ima on u ovome kraju dobara u vrijednosti od šest milijuna, bez ikakva zaduženja na njima, sve plaćeno u gotovu! Imao sam isprave u rukama! On je onaj što je svuda prije mene kupovao sve što bijaše najbolje. Povrh toga, ima u lisnici vrijednosnih papira za kakva tri milijuna i pol, na ime Thomasa Johna.

— Zacijelo je mnogo nakrao...

— Kakve su to sada priče! On je samo mudro štedio gdje se ludo rasipalo!

— Čovjek koji je nosio livreju sluge...

— Glupost! U njega je besprijeckorna sjena!

— Jest, ali...

Neznanac u sivom nasmijao se i pogledao me. Vrata se otvoriše, iziđe Mina. Upirala se o ruku jedne dvorkinje. Tihe suze omicale joj niz lijepe, bijele obraze. Sjela je u naslonjač što za nju bijaše pripravljen pod lipama, a otac zauze stolicu pokraj nje. Pažljivo je primio kćer za ruku, i dok je ona opet okrenula jače plakati, on joj je nježno govorio:

— Ti si moje dobro, milo dijete. Budi razborita i nemoj jaditi svoga starog oca, komu je jedina želja da budeš sretna. Sasvim mi je shvatljivo, dušo, što te sve to tako potreslo. Pravim si čudom umakla svojoj nesreći! Dok nismo otkrili tu sramnu prijevaru, ti si jako voljela toga nedostojnog čovjeka. Vidiš, Mina, ja to znam i ništa ti zbog toga ne spočitavam. I ja sam ga volio, draga kćeri, dok sam u njemu gledao velika gospodina. Sada i sama vidiš kako je sve okrenulo drukčije. Što! Pa svaki kudrov ima svoju sjenu, a moja je draga kći jedinica imala poći za čovjeka koji... Ne, ne misliš ti više ni sama na njega. Slušaj, Mina, sada te prosi čovjek koji se ne boji sunca, uvažen čovjek koji doduše nije knez, ali posjeduje imutak od deset milijuna, deset puta više nego ti, čovjek koji će usrećiti moje drago dijete. Ništa mi ne odgovaraj, nemoj se opirati, budi moja dobra, poslušna kći, sve prepusti svome ocu koji te voli, prepusti njemu da se brine za tebe i da ti suze otare. Obećaj mi da ćeš gospodinu Raskalu dati svoju ruku. Hajde kaži, hoćeš li mi to obećati?

Odgovorila je slabašnim glasom što je zamirao:

— Niti što hoću niti više imam kakve želje na ovome svijetu. Sa mnom neka bude kako god moj otac želi.

U taj trenutak najaviše gospodina Raskala, koji drzovito priđe k njima. Mina se obeznanila. Moj mrski pratitelj gnjevno me pogleda i brzo mi šapnu ove riječi:

— I vi takvo što možete podnositi! Pa što to teče u vašim žilama umjesto krvi?

Brzom kretnjom zagreba mi ranicu na ruci, krv poteče, a on nastavi:

— Doista, crvena krv...! Onda, potpišite!

Imao sam pergament i pero u rukama.

VII

Podvrgnut ću se tvome sudu, dragi Chamisso, i neću pokušavati da na nj utječem.

Dugo sam provodio strog sud nad samim sobom, hraneći u svome srcu crva koji me izjedao. Nепrestano mi je pred očima lebdio ovaj nadasve važni trenutak mog života, i nisam mogao drukčije doći da ga gledam pogledom punim sumnje, sav skrušen i satrt.

Dragi prijatelju, tko lakoumno ma i korak skrene s pravog puta, taj će nenadano zaći drugim stazama koje će ga voditi sve niže, sve strmije i dublje. Zaludu mu je tada upirati pogled u zvijezde vodilje što na nebu sjaju: nema za nj više nikakva izbora, mora neodoljivo nizbrdo — nije mu druge nego da se žrtvuje Nemezi, da se preda sudbini. Nakon pogrešna koraka, nepromišljena čina kojim sam na se navukao prokletstvo, zadržao sam u sudbinu drugog bića, od ljubavi sam u grijeh upao. Što mi je ino ostajalo nego da slijepo priskočim u pomoć i donesem spas ondje gdje sam sijao propast i gdje se od mene očekivalo brzo izbavljenje. Jer bijaše već izbio posljednji čas.

Nemoj o meni suditi tako zlo, dragi Adelberte, te bi pomislio da mi se ma koja tražena cijena činila previše visokom i da bih išim što je bilo samo moje škrtario više nego zlatom. Ne, Adelberte, nego mi je dušu preplavila neodoljiva mržnja prema tome zagonetnom pretvorici i šunjalu. Možda sam mu nanosio nepravdu, ali mi se grstio svaki dodir s njime.

Kao inače u mom životu, i uopće tako često u svjetskoj povijesti, i tu je događaj došao namjesto djela: naprosto ga zamijenio. Poslije sam se izmirio sa samim sobom. Pona prije sam naučio cijeniti nužnost, ono neizbježno, a što bi više ovamo pripadalo negoli učinjeno djelo, gotov čin, događaj koji se zbio! Potom sam naučio tu nužnost, tu neizbježnost, cijeniti kao mudar udes i određenje što upravlja cijelim velikim ustrojstvom u kojemu smo mi samo sitni kotači koji guraju i koji su gurani: što ima biti, bit će i mora biti; što je trebalo biti, to se i zbio, sve po onom određenju koje sam naposljetku naučio cijeniti u svojoj i u sudbini onih što ih je snašao moj udes.

Ne znam imam li to pripisati duševnoj napetosti pod pritiskom

tako snažnih osjećaja, ili pak iscrpljenosti svojih tjelesnih sila što su posljednjih dana oslabile zbog nevolja i gladovanja na koje ne bijah navikao, ili naposljetku razornom uzbuđenju što ga je u svemu mome biću izazivala blizina ovoga sivog zloduha — ukratko, kad sam trebao potpisati, pao sam u duboku nesvijest, i dugo sam tako ostao i ležao kao u naručju smrti.

Bat nogu i kletve bijahu prvi zvuci što su mi doprli do ušiju kad sam došao k svijesti. Otvorih oči, a ono tama uokolo. Moj mrski pratitelj, psujući, nešto petljao i trudio se oko mene.

— Pa tako se ponašaju samo babe! Brže se priberite, pa na djelo! Odmah učinite kako smo odlučili! Ili ste preumili pa ćete radije cmoljiti!

S mukom ustadoh sa tla gdje sam ležao te se obazreh oko sebe ne protisnuvši ni riječi. Bijaše pozna večer, iz jasno rasvijetljene šumareve kuće odlijegala svečana glazba, skupine ljudi kretale se vrtnim stazama. Dvoje šetača u razgovoru pristupi bliže i sjede na klupu na kojoj sam ja prije sjedio. Tome dvoma razgovor se kretao oko veze bogatoga gospodina Raskala s domaćinomom kćeri — oko vjenčanja koje je obavljeno toga jutra. Dakle, dogodilo se!

Strgoh s glave čarobnu kapu sivoga neznanca, koji mi odmah nestade ispred očiju, zamakoh u najdublju tamu u grmlje i bez riječi pohitjeh pokraj sjenice grofa Petra prema izlazu iz vrta. Ali me moj zloduh i mučitelj nevidljiv progonio, zasipajući me oštrim riječima:

— I to mi je onda uzvrat i hvala za trud i muku što sam je mučio cijeli božji dan njegujući gospodina koji ima slabe živce! I praviti me budalom u toj igri! Pa dobro, gospodine Tvrdoglavče, samo vi i dalje bježite preda mnom, ipak smo mi nerazdvojni: vi imate moje zlato, a ja vašu sjenu, i zbog toga ni vama ni meni neće biti mira. Je li se ikad čulo da se itko odrekao svoje sjene? Vaša me vezuje za vas sve dokle je vi opet milostivo ne primite natrag i ja je se tako ne riješim. Što ste propustili učiniti jer vam se tako prohtjelo, morat ćete, dobrano kasno, nadoknaditi jer ćete zapasti u mrzost, zasićenost i dosadu: nitko ne može umaknuti svojoj sudbini.

Govorio je svejednako tako, sve na tu priliku. Uzalud sam bježao, on nije odustajao, nego mi neprestano pristajao za petama: podrugljivo je naklapao sveder o zlatu i o sjeni. Nisam stizao sabrati ma i jednu svoju misao.

Pokročih pustim ulicama te usmjerih kući. Kad sam se obreo pred njom i pogledao, jedva sam je mogao prepoznati: za razbijenim

oknima nikakve svjetlosti, vrata zatvorena, nigdje nikoga od posluge da se onud kreće. Zloduh se pokraj mene nasmija u sav glas.

— Da, da, tako je to! Ali ćete svoga Bendela već naći doma: nedavno su ga oprezno vratili kući tako iznemogla da je otad zacijelo dobro čuva.

Opet se nasmijao:

— Taj će imati što pripovijedati! Dobro onda! Za danas: laku noć i do skorog viđenja!

Nekoliko sam puta potezao za zvono na vratima. Najposlije se pojavi svjetlost. Bendel iznutra upita tko zvoni. Kad je taj dobri čovjek razabrao moj glas, jedva je suspregao svoju radost: vrata se otvoriše, i nas dvojica u suzama padosmo jedan drugomu u zagrljaj. Odmah vidjeh da se jako promijenio: bijaše slab i bolestan. Meni pak sasvim posijedjele vlasi. Poveo me kroz opustošene sobe i doveo u jednu unutarnju prostoriju što je ostala pošteđena. Donio je jela i pila, i mi sjedosmo. Opet je zaplakao. Tu mi pripovjedi kako je onomad onoga u sivom, koga bijaše zatekao s mojom sjenom, udario i gonio sve dok nije i sam, izgubivši moj trag, pao od umora. A onda, kad me više nije mogao naći, vratio se kući, kamo je ubrzo zatim provalila svjetina koju je nagovorio i potakao Raskal, porazbijala prozore i podmirila svoje nagone za razaranja. Eto tako se poniješe prema svome dobrotvoru. Sva se moja posluaga razbježala. Mjesno redarstvo progalo me iz grada kao nevjerodostojnu, sumnjivu osobu te mi odredilo da se u roku od dvadeset i četiri sata moram maknuti s njegova područja.

Svemu onome što mi već bijaše znano o Raskalovu bogatstvu i o njegovoj ženidbi, imao je on, Raskal, još mnogo toga dodati. Taj zlotvor, od koga je i poteklo sve što se ovdje dogodilo na moju nesreću, zacijelo je od samog početka znao za moju tajnu. Čini se da je, hlepeći za zlatom, umio naći puta i načina da mi se približi i da još u prvo vrijeme dođe do ključa od škrinje sa zlatom, i tako je udario temelje svom imutku, a o njegovu uvećanju nije morao dalje trti glavu.

Bendel mi je sve to pripovjedio u čestitim suzama, a zatim je plakao od radosti što me ponovno vidi, što sam opet tu i što eto razabire da pribrano i pomiren sa sudbinom podnosim nesreću o kojoj je dugo bio u sumnji i samo se pitao kamo će me ona odvesti. Jer moj očaj bijaše već dotle došao. Vidio sam pred sobom svoju bijedu i svoje jade tako goleme, tako nepromjenljive, u njima sam

isplakao svoje suze, iz mojih grudi nije moja nesreća mogla više izviti ni krika, hladno sam joj i ravnodušno podmetao svoju otkritu glavu.

— Bendele — počeh — znan ti je moj udes. Teška pedepsa nije me stigla a da prije nije bilo i moje krivice, kazna nije došla sasvim nezasluženo. Nemoj dalje, nedužni čovječe, vezivati svoju sudbinu s mojom: to ne želim. Odjahat ću odavde još noćas. Osedlaj mi konja, jahat ću sam. Ti ostaješ, tako hoću. Ovdje je zacijelo još nekoliko sanduka zlata: zadrži ih sebi. Sam ću lutati svijetom od mjesta do mjesta. Ako mi ikad opet svanu vedri dani i sreća mi se nasmiješi, neću te zaboraviti: vjerno ću te se sjećati, jer sam na tvojim vjernim grudima proplakao teške, bolne trenutke.

Slomljena je srca taj čestiti čovjek morao poslušati posljednji gospodarev nalog, kojega se u dubini duše uplašio. Ostadoh gluh na njegove molbe i prigovore, slijep na njegove suze. Doveo mi je konja. Još sam jednom uplakanog poštenjaka privinuo na svoje grudi, vinuo se u sedlo i pod plaštem noći udaljio se od groba svog života, ne brinući se o tome kojim će me putem konj povesti: ta nisam na svijetu imao više nikakva cilja, nikakve nade.

VIII

Ubrzo mi se pridruži neki pješak: pošto je malko pokročio usporedo s mojim konjem, upita me, kad već udaramo istim putem, smije li plašt koji sa sobom nosi prebaciti otrag na konja. Šutke mu to dopustih. On mi kratkom uljudnosti zahvali na toj maloj usluzi, pohvali moga konja te odmah uluči prigodu da hvali i veliča sreću i moć bogatih, i onda, ni sam ne znam kako, okrenu u neku vrstu razgovora sa samim sobom, a u tome njegovu samoslovlju ja ostadoh puki slušatelj.

Uzeo je raspredati o svojim nazorima na život i svijet i brzo se dohvatio metafizike, na koju se postavljao zahtjev da iznađe riječ što bi razmrsila sve zavrzlake i bila odgonetka i rješenje svih zagonetki. Iznio je taj zadatak potanko i vrlo bistro i potom prešao na njegovo rješavanje.

Znano ti je, dragi prijatelju, otkad sam prošao kroza školu filozofa, jasno sam spoznao da naprosto nisam pozvan i nemam sposobnosti ni za kakve filozofske spekulacije, ni za kakva mudroslovna proumavanja, i da sam se posvema odrekao toga područja. Mnogo sam toga odonda puštao neka teče kako teče, i odrekao se želje za mnogim znanjem i dokučivanjem, i tako sam, držeći se tvoga savjeta, pouzdavajući se u svoj zdravi razbor i slušajući svoj unutarnji glas, išao vlastitim putem, koliko to bijaše u mojoj moći. Sada mi se činilo da ovaj umjetnik ljeporječivosti vrlo umješno i nadareno gradi čvrstu građevinu koja se, imajući temelje u samoj sebi, uzdiže i traje po nekoj unutarnjoj nužnosti.

Da, ali u svoj toj misaonoj građevini ja nisam nalazio ono što sam zapravo tražio, i tako je ona za mene ostala zgojlna umjetna tvorevina što sa svojom kićenom zaobljenosti i svojim savršenstvom bijaše samo užitak za oko.

Ipak, rado sam slušao toga blagolagoljivca koji mi je pozornost odvratio s mojih jada i privukao je na sebe, i bio bih mu se predano priklonio da mi je samo znao i dušu onako očarati kao što mi je plijenio razum.

Takalo se vrijeme pa međuto i praskozorje neprimjetno osvjetlilo nebo. Uplaših se kad sam najednom trgao pogled gore i razabrao kako se istok preplavljuje bojama što najavljuju skori rođaj

sunčev. Jer u taj jutarnji čas, kad se sjene protežu i diče svojom dužinom, nisam u toj otvorenoj krajini vidio nikakve obrane od sunca i nikakve zaštite! A nisam bio sam! Svrnuh pogled na svog pratitelja te se nanovo uplaših: ne bijaše to nitko drugi nego opet onaj svat u sivom.

Smijao se videći me u prepasti te odmah nastavio, ne dajući mi da dođem do riječi:

— Dopustite da nas na neko vrijeme, kako je već običaj u svijetu, spaja korist koja nam je obostrana: za rastanak ionako imamo vremena. Ova cesta duž pobrda, premda na to možda niste pomislili, jedina je kojom ste mogli krenuti. Dolje, u dolinu, ne smijete, a prijeko, ovom gorom, još manje želite prebrditi, jer ste odande i došli: ostaje dakle ova cesta, a ona je upravo i moj put. Vidim kako već blijediti zbog sunca koje se rađa. Dok putujemo zajedno posudit ću vam vašu sjenu, a vi ćete me zauzvat podnositi u svojoj blizini: ta ionako više nemate svoga Bendela kraj sebe. Zato ću vam ja biti na usluzi. Vidim, ne volite me, i žao mi je zbog toga. Ipak se možete mnome koristiti. Vrag nije tako crn kao što ga prikazuju. Jučer ste me doduše ozlojedili, ali vam danas to ne želim zamjerati. Lijepo sam vam prekratio put dovde, to ćete i sami priznati. Evo, uzмите natrag svoju sjenu, na ogled.

Sunce iskočilo, cestom ljudi išli prema nama. Prihvatih ponudu premda joj se sva moja duša opirala. Smijuljeći se, on prostrije moju sjenu po tlu, a ona odmah zauze svoje mjesto kao nastavak sjene što je bacaše konj, te naporedi sa mnom i poče veselo kasati. Bijaše mi tako neobično u srcu. Projahao sam pokraj skupine seljana koji se uljudno razmakoše i poskidaše kape preda mnom kao pred imućnim gospodinom. Jahao sam dalje i požudnim okom, uzburkana srca, gledao s konja dolje ustranu, na tu sjenu, nekoć moju, koju sam eto posudio od jednog tuđinca, upravo neprijatelja.

On pak bezbrižno koračao pokraj mene i zviždukao neku pjesmicu. On išao pješice, ja na konju. Uхватила me vrtoglavica, napast bijaše i prevelika. Naglo okrenuh uzdom, obodoh konja i jednom i drugom strugom i punim trkom udarih bočnom stazom. Ali nisam time uspio da i sjenu sa sobom povedem ustranu: ona se pri mome zaokretu otrgla od sjene moga konja i tako ostala na cesti čekajući svoga zakonitog vlasnika.

Sav postidjen, moradoh opet zaokrenuti, vratiti se natrag. Onaj u sivom baš me ismija pošto je mirno dovršio svoju pjesmicu. Nanovo

mi namjesti sjenu kako treba i pouči me da će ona sasvim prionuti uz me i ostati kod mene tek kada je opet budem zakonito posjedovao.

— Čvrsto vas držim za vašu sjenu — nastavi on — i ne možete mi uteći. Bogataš kao vi ipak potrebuje sjenu, ta kako bi i moglo biti drukčije, i valja vas ukoriti što na to niste došli još prije.

Nastavih putovanje istom cestom. Opet su se oko mene stekle sve udobnosti i lagodnosti života, čak i njegov sjaj. Mogao sam se slobodno i lako kretati jer sam imao sjenu, iako samo posuđenu, i svuda sam oko sebe širio poštovanje što ga ulijeva bogatstvo. Ali mi se u srce uvukla smrt.

Moj čudni pratitelj, koji se sam izdavao za nedostojnog slugu najbogatijeg čovjeka na svijetu, bijaše neobično uslužan, nadasve okretan i sposoban, pravi uzor bogataškog komornika, ali se nije odmicao od mene, nego mi svejednako tesao jedno te isto — kako mi valja prihvatiti njegovu ponudu: bijaše uvjeren da ću naposljetku, ma i samo zato da ga skinem sa svog vrata, pristati na pogodbu oko sjene.

Bio mi je težak koliko i mrzak. Zaista sam imao razloga da ga se bojim. Postao sam ovisan o njemu. Držao me u svojoj vlasti otkad me opet uveo u ljepote svijeta od kojega sam bježao. Valjalo mi podnositi izljeve njegove rječitosti, i gotovo sam osjećao da ima pravo. Treba bogataš na svijetu imati sjenu, i jesam li želio zadržati položaj što mi ga je omogućio i na koji me doveo, postojao je samo jedan izlaz. Da, ali ga ja nisam prihvaćao. Kako sam žrtvovao svoju ljubav, a kako mi je život omrznuo, nisam htio toj kreaturi zapisati svoju dušu ni za sve sjene ovog svijeta. Nisam znao kamo sve to vodi i kako će se završiti.

Sjedili smo u nekoj prilici pred pećinom što je posjećuju stranci koji putuju ovim pogorjem. U pećini se iz neizmjerne dubine čuje huk ponornica, podzemnih voda, i kao da ondje nema dna koje bi zadržalo kamen bačen u ponor. Moj mi pratitelj, kako je to već često činio, u bujnoj, rasipnoj mašti, u divnu čaru najblistavijih boja nizao brižno slikane slike svega onog što bih u svijetu mogao izvesti s pomoću svoje novčane kese kad bih opet imao svoju sjenu u svojoj vlasti.

Uprijevši lakte o koljena, podnimivši se obadvjema rukama, slušao sam lukavčevo izlaganje dok mi srce bijaše raspolučeno nadvoje: na jednu stranu vukla napast i kušnja, a na drugu čvrsta

volja u meni.

Ne mogavši dugo izdržati u toj unutarnjoj podvojenosti, prijedoh u presudan boj.

— Vi, gospodine, kada zaboravljate kako sam vam, doduše, dopustio da uza stanovite uvjete ostanete u mojoj pratnji, ali da sam pritom zadržao svoju potpunu slobodu.

— Ako zapovjedite, pokupit ću svoje stvari.

Lako je prijetio, bio na to uvijek spreman. Ja sam šutio. Odmah je prionuo da opet smota moju sjenu. Sav sam probljedio, ali sam bez riječi pustio da učini svoje. Nastala je duga šutnja. On je prvi prekide i probesjedi:

— Vi me ne podnosite, gospodine, Mrzite me, znam to. Ali zašto? Zašto me mrzite? Možda zato što ste me napali na otvorenu i htjeli mi silom oteti moje ptičje gnijezdo? Ili pak stoga što ste lupeški pokušali ugrabiti mi moju imovinu, sjenu, o kojoj ste mislili da je povjerena samo vašem poštenju? Sa svoje strane, ja vas zbog toga ne mrzim. Smatram, sasvim je prirodno što ste se pokušali okoristiti svim svojim prednostima, lukavošću i silom. A što inače imate najstroža načela i mislite kao sama sazdana čestitost, to je nešto što pripada vama, nekakva vaša sklonost, a ja ni protiv toga ništa nemam. Uopće ne mislim tako strogo kao vi: samo činim onako kako vi smislite. Jesam li vas ikad spopao za gušu da bih se domogao vaše cijenjene duše kad me želja za njom ponijela? Jesam li ikad radi kese koju sam vam dao nahuckao na vas kojeg slugu? Jesam li pokušao da vam je ugrabim i s njome umaknem?

Nisam na to imao što odgovoriti. On pak produži:

— Dobro, gospodine, sve u redu. Ne možete me otrpjeti. I to shvaćam i ne zamjeram. Valja nam se rastati, to je jasno. I vi meni bivate vrlo dosadni. Da biste se, onda, ubuduće sasvim riješili moje prisutnosti koja vam je zazorna, još vam jednom savjetujem: otkupite sjenu.

Pružih mu kesu:

— Evo cijene!

— Ne! — otkloni on.

Protisnuh težak uzdah i nastavih:

— Dobro onda. Želim, gospodine, da se razidemo. Nemojte mi više priječiti put na svijetu na kojemu, nadam se, ima dovoljno mjesta i širine za nas obadvojicu.

Nasmijuljio se i uzvratio:

— Već odlazim, gospodine, ali prije toga vas hoću uputiti kako mi se možete doglasiti, zazvoniti mi, ako vam ikad zatreba ovaj vaš najponizniji sluga: dovoljno će biti da samo zatresete kesom, tako da neiscrpljivi zlatnici u njoj zazveče, i u hipu će me taj zvuk dozvati. Svatko na ovome svijetu misli na svoj probitak. Vidite, ja istodobno na umu imam i vaš, jer vam evo otkrivam novu moć te kese. Ah, ta kesa! Sve da su i moljci već izjeli vašu sjenu, ta bi kesa sveudilj ostala jakom vezom među nama. Vi mene držite i vezujete mojim zlatom, pa stoga možete i na daljinu zapovijedati ovome svom sluzi. Znano vam je da svojim prijateljima umijem biti na priličnoj usluzi i da bogatuni stoje u osobito dobrim odnosima sa mnom. I sami ste vidjeli. A što se tiče vaše sjene, gospodine, neka vam bude jasno: nikad više nećete do nje, osim pod jednim jedinim uvjetom!

Likovi iz minula vremena zaigraše mi pred očima. Pobrzhah ga upitati:

— A jeste li dobili potpis gospodina Johna? On se smijuljio:

— Od tako dobra prijatelja — reče — to mi nije trebalo.

— A gdje je on — priupitah. — Recite mi, tako vam svega, htio bih to znati!

Nekako se skanjujući, on zavuče ruku u džep, a nato se, izvučen odande za kosu, pojavi blijedi, unakaženi lik Thomasa Johna, čije se modre mrtvačke usne pomaknuše protiskujući teške riječi: Justo judicio Dei judicatus sum; justo judicio Dei condemnatus sum.¹⁸

Zaprepastih se i brže-bolje bacih zveketavu kesu u bezdan, a zloduhu uputih posljednje riječi:

— Užasni stvore, zaklinjem te imenom božjim, nestani odavde i više mi na oči ne izlazi!

On ustade sav mračan i odmah iščeze za stjenovitim gromadama što okruživahu ono divlje obraslo mjesto.

---

¹⁸ Pravednim sudom božjim osuđen sam; pravednim sudom božjim proklet sam.

IX

Sjedio sam ondje bez sjene i bez novca, ali mi je zato težak teret pao sa srca: u duši mi vedrina. Samo još da nisam izgubio i ljubav, ili da barem nisam osjećao grižnje savjesti zbog toga, mislim da bih se mogao smatrati sretnim — ali nisam znao što da počnem.

Prekopao sam džepove i u njima našao još nekoliko zlatnika. Nasmijah se brojeći ih. Imao sam konje dolje u gostionici, ali me bilo stid onamo se vratiti: valjalo mi čekati smiraj, da sunce zađe, a ono sjalo još visoko na tvrđini nebeskoj. Legoh u zahlade najbližeg drveća i tu na miru usnuh.

Ljupke slike, vézući kolo u zraku, tkale mi ugodan san. Mina, sa cvjetnim vijencem u kosi, prolebdjela preda mnom i ljubazno mi se smiješila. I čestiti Bendel ukazao se ovjenčan cvijećem i promaknuo s prijateljskim pozdravom. Mnoge sam još vidio, a i tebe, Chamisso, sve mi se čini, u dalekoj vrevi. Sjala jasna svjetlost, ali nitko ne imaše sjene, a što je ponajčudnije, nije to ni ispadalo loše. I posvuda cvijeće i pjesma, ljubav i radost u palmovim lugovima. Te drage likove što su promicali, lako se rasplinjavali i rastakali nisam mogao zadržati i sve razaznati, ali znam da sam rado sanjao takav san i pazio da ga ne odagnam. Zapravo već bijah budan, no nisam htio san istreptati, nego sam vjeđe sveudilj držao sklopljene da bih u duhu i dalje čuvao te slike što su uzmicale i nestajale.

Naposljedku otvorih oči: sunce još bijaše na nebu, ali — na istoku. Dakle sam prespavao noć. Uzeh to kao znak da mi nije potrebe vraćati se u gostionicu. Laka sam se srca odrekao svega što sam ondje još imao. Donio sam odluku da udarim pješke sporednom cestom što vodi šumovitom gorskom padinom i da sudbini prepustim na volju neka sa mnom čini što je nakanila. Nisam se osvrtao na prošlo niti sam pomišljao na to da se obratim Bendelu koga sam ostavio u bogatstvu, a to sam, dakako, mogao uraditi.

Pretitrao sam u mislima novi položaj što me odsad čekao u svijetu: ruho mi bijaše nadasve skromno. Imao sam na sebi staru crnu kurtku koju sam nosio još u Berlinu, a koja mi je opet, ne znam kako, dospjela u ruke tek na ovom putu. Glavu sam pokrivao putničkom kapom, a na nogama mi bijahu stare čizme. Ustadoh,

usijekoh tu sebi čvornat štap za uspomenu te odmah uzeh put pod noge.

U šumi sretoh stara seljaka koji me ljubazno pozdravi, te ja s njime zađoh u razgovor. Ponajprije, kao radoznao putnik, propitah se o putu, zatim o kraju i njegovim žiteljima, o tome čime obiluje to pogorje, i o drugome na tu priliku. Razborito je i razgovorljivo uzvraćao na moja pitanja.

U tom eto nas pred korito gorske bujice što je opustošila dug i širok pojas šume. Jeza me hvatala od te čistine obasjane suncem. Pustio sam seljanina da ide preda mnom. Ali se on odjednom ustavi nasred opasnog prostora te se okrenu meni da mi pripovjedi što je i kako je bilo s tim pustošenjem. Brzo je opazio što mi nedostaje pa zastade usred kazivanja:

— Ali kako to, gospodine? Pa vi nemate sjene!

— Žalibože, tako je — odgovorih uzdahnuvši. — Za duge, teške bolesti otpala mi kosa, nokti i sjena. Vidite, starino, u ovim mojim godinama kosa mi porasla sasvim sijeda, nokti vrlo kratki, a sjena nikako da opet naraste.

— Aj, aj! — dočeka starac vrteći glavom. — Bez sjene, zlo je to i naopako! Gadna to bijaše bolest što ste je preboljeli.

Nije nastavio započetu priču, a na prvoj poprečnoj stazi na koju smo naišli ostavi me, ode bez riječi.

Gorke mi suze opet zadrhtaše na obrazima, a moga vedrog raspoloženja nestade.

Tužna srca prosljedih svojim putem, ne tražeći više ničije društvo. Držao sam se najgušće šume, i valjalo mi ponekad čitave sate čekati kako bih uhvatio zgodu da prijeđem preko kakve suncem obasjane čistine a da mi ničije oko ne priječi prolaz. Uvečer sam tražio noćiste u selima.

Zapravo sam usmjerio prema nekom rudniku u brdima, u nadi da ću ondje naći posla pod zemljom. I bez obzira na to što je novi moj položaj od mene tražio da se sam brinem o svom izdržavanju, ja sam jasno uvidio i spoznao kako me jedino naporan rad može očuvati od mojih razornih, pogubnih misli.

Nekoliko kišnih dana olakšalo mi put, ali sve nauštrb mojih čizama, koje stradaše: potplati im bijahu namijenjeni grofu Petru, a ne pješaku tumaralu. Gazio sam već golim tabanima. Morao sam sebi priskrbiti par novih čizama.

Sutradan izjutra svidjeh taj posao, nadasve pažljivo obavih

kupnju u nekom mjestancu gdje se održavao sajam i gdje su pod jednim šatorom stajale na prodaju stare i nove čizme. Bira sam i dugo se pogađao. Valjalo mi pregorjeti par novih za koje mi je oko zapelo: uplašila me visoka cijena. Zadovoljih se naposljetku parom starih što su bile još dobre i čvrste. Lijep plavokos momčić što je prodavao pod onim šatorom predade mi ih uz ljubazan smiješak pošto sam platio u gotovu i zaželje mi sretan put. Odmah sam ih nazuo na noge i na sjeverna vrata izišao iz onog mjestanca.

Zagnao sam se u puste misli i jedva sam gledao kamo nogom stajem, jer mi se glavom motao rudnik: nadao sam se da ću onamo stići još iste večeri, a sveđer nisam pravo znao kako da se ondje najavim.

Nisam prešao ni dvjesto koračaja kadli opazih da sam skrenuo s puta. Osvrnuh se naokolo i razabrah da se nalazim u pustoj, prastaraj jelovoj šumi u koju kanda nije nikad prodrila sjekira. Pokročih koji korak naprijed i nađoh se sred samotnih stijena, obraslih jedino mahovinom i nekim vrstama lišaja, a među kamenim nakupinama pružala se snježna i ledena polja. Zrak tu bijaše sama studen i hladnoća.

I opet se ogledah oko sebe, a ono šuma za mnom nestala. Još nekoliko koraka — i oko mene se slegla grobna tišina, led na kojem sam stajao protegao se unedogled, a pustu ledenu plohu pritisla gusta magla. Krvavo sunce tonulo podno obzorja. Studen stezala, bila nepodnošljiva.

Nisam mogao dokučiti što se to zbilo sa mnom. Oštri mraz od kojeg sam se sav kočio natjera me da pospješim hod. Čuo sam samo huk dalekih voda. Još korak — i eto me na ledenoj obali oceanskoj. Bezbrojna jata tuljana u bijegu preda mnom bučno se bacahu u valove.

Krenuh dalje obalom i vidjeh opet gole hridi, zemlju, brezike i jelove šume. Još koji časak tako, sve pravo naprijed, i zapljusnu me zagušljiva vrućina. Preletjeh pogledom krajinu: stajao sam pod dudovima, među lijepo obrađenim poljima na kojima je rasla riža.

Sjeo sam u hlad podno onih murva i pogledao na sat: jedva je prošlo četvrt sata otkad sam otišao s trga u onome mjestancetu. Pomislih da sanjam, pa se ugrizoh za jezik eda bih se probudio. Ali nisam sanjao — bio sam budan.

Sklopio sam oči da priberem misli. Uto začuh kako netko preda mnom kroz nos izgovara čudne slogove. Otvorih oči te uzgledah:

dvojica Kitajaca, koje bijaše lako poznati po njihovu azijskom licu i ne gledajući na njihovu odjeću, obraćala mi se na svome jeziku, pozdravljajući me po običaju kakav je već u onoj zemlji.

Ustao sam te ustuknuo za dva koraka — i već mi nestadoše s vida. Sva se krajina u hipu promijenila: umjesto rižinih polja — drveće i šume.

Promatrao sam to drveće i bilje što je oko mene cvalo. Ponešto sam od toga poznavao, bijaše to rašće jugoistočne Azije.

Namjerih prići jednome stablu, koraknuh — i sav se krajolik opet preokrenu. Uzeh nato koračati polako i smotreno, baš kao vojnik novak koga vježbaju. Ali su se zemlje i dalje čudnovato mijenjale, pred mojim zabezeknutim očima redali se i promicali krajolici — vode, polja i ravni, pobrđa i stepe, pješčane pustinje...

Ne bijaše nikakve sumnje, na nogama sam imao čizme od sedam milja.

X

U nijemoj skrušenosti padoh na koljena, i suze zahvalnosti navriješe mi na oči — ta svoju sam budućnost odjednom jasno vidio pred sobom. Zbog prijašnje krivnje izopćen iz ljudskog društva, bio sam zauzvrat upućen na prirodu, koju sam uvijek volio: zemlja mi je dana kao bogat vrt, studij mi postao pravac i snaga života, a znanost mi cilj. Nije to bila nova odluka koju sam donio. Ja sam otada samo nastojao, tihim, strogim, upornim radom, vjerno prikazivati ono što je tu jasno i dovršeno u praliku iskršlo pred oči moje duše, i moje je zadovoljstvo ovisjelo o skladu i podudarnosti onog što se prikazuje s onim što je prauzor.

Ustadoh i odmah brzim pogledom obuhvatih i u posjed uzeh polje na kojem ću ubuduće žeti.

Stajao sam na visočju tibetanskom, a sunce, koje mi je pred koji sat granulo, tu se već priklanjaloo k večeru. Prošao sam Azijom od istoka prema zapadu, sustižući svjetilo nebesko na njegovu putu, i tako se obretoh u Africi. Radoznalo sam se po njoj ogledao, prohodeći njome višekrat u svakom smjeru.

U Egiptu sam promatrao drevne piramide i hramove, i u pustinji, nedaleko od grada Tebe što imaše stotinu vrata, opazih pećine što nekoć bijahu nastan kršćanskim isposnicima, pustinjacima. I odjednom mi sinu i postade jasno: ovdje ti je dom.

Jednu od najskrovitijih pećina, koja ujedno bijaše i najudobnija i najprostranija, a nedostupna šakalima, odabrah za svoj budući nastan, i onda krenuh dalje.

Kod Heraklovih stupova prijeđoh u Europu, i pošto sam razgledao njezine južne i sjeverne pokrajine, preko sjevernog dijela Azije i polarnog ledenjaka prekoračih na Grenland i na tlo Amerike: lutao sam tuda uzduž i poprijeko i prokrstarilo oba dijela toga kopna, a zima koja se već banila dolje na jugu, brzo me od Rta Horna potjerala opet gore put sjevera.

Pričekao sam dok se u istočnoj Aziji razdani, pa kad sam malko počinuo, nastavih svoje putovanje.

Duž dviju Amerika slijedio sam gorski lanac koji obuhvaća ponajviše neravni znane na kugli zemaljskoj. Polako i smotreno kročio sam od jednog vrha do drugoga, sad preko vulkana što su

oganj rigali, sad opet preko snježnih vrhunaca, i često sam jedva hvatao dah. Dosegao sam Elijinu goru i preko Beringova tjesnaca skočio do Azije.

Išao sam držeći se njezine vrlo razvedene obale i tu sam nadasve pomno pazio koji bi mi od ondješnjih otoka bio najpristupačniji.

S poluotoka Malake preniješe me moje čizme na Sumatru, Javu, Bali i Lambok. Često se izvrgavajući pogibli, pokušavao sam, ipak uvijek uzalud, da preko manjih otoka, školja i hridi što izranjaju iz ovoga mora, nađem prolaz i sebi probijem put na Borneo i druge otoke ove skupine. Ali se moradah odreći svake nade.

Naposljetku sjedoh na najizbočeniji rt na Lamboku i, lica okrenuta istoku i jugu, proplakah kao iza čvrstih rešetaka svoje tamnice — zato što mi se ipak tako brzo prepriječio put. Divotna i za razumijevanje zemlje i njezina suncem tkana pokrivača, biljnog i životinjskog svijeta, tako važna i bitno potrebna Nova Holandija, Južno more i Zoofitski otoci bijahu mi nedostupni — i tako svemu onome što sam trebao sakupiti, obraditi i sustav izgraditi bijaše još u početku suđeno da ostane puki ulomak.

O, moj Adelberte, kakva je korist čovjeku od svega truda njegovog?¹⁹

Često sam za najhuđe zime na južnoj polutki pokušavao od Rta Horna, preko polarnog ledenjaka, usmjerivši na zapad, svladati ono dvjesto koračaja koliko me otprilike odvajalo od Van Diemenove Zemlje i Nove Holandije: ne brinući se o povratku, sve ako me ova zla zemlja imala i progutati i nada mnom se zatvoriti kao poklopac na lijesu, ja sam u mahnitij smionosti očajno kročio po santama leda — hladnoći i moru usprkos.

Ali sve bijaše utaman, na Novu Holandiju nisam dospio: svaki put vraćao sam se na Lambok i sjedao na krajnji ogranak njegova gorja i tu, lica okrenuta jugoistoku, ponovno plakao kao na gustim i čvrstim rešetkama svoje tamnice.

Naposljetku se otrgoh od onog mjesta pa opet, tužna srca, zađoh u središnju Aziju, prođoh njome prateći osvit ka zapadu i još iste noći stigoh u Tebu, svome unaprijed određenom prebivalištu na koje sam naišao za popodnevnih sati prethodnog dana.

Odmah pošto sam se malko odmorio i čim se nad Europom

---

¹⁹ Stari zavjet, propovjednik (Kohélet) I, 3. — *Prev.*

odanilo, uzeh za svoju prvu brigu da sebi priskrbim sve što sam potrebovao. Ponajprije papuče — paočanice, one koje će mi hod usporavati i kočiti, jer mi je iskustvo pokazalo kako je nezgodno kad ne mogu skratiti korak da na miru ogledam bliske predmete, nego u tu svrhu moram izuvati čizme. Papuče navučene preko čizama imale su učinak kakav sam od njih i očekivao, pa sam odonda uvijek nosio sa sobom po dva para papuča, jer sam ih često bacao s nogu, a nisam ih stizao dignuti kad bi me pri sabiranju bilja iznenadili lavovi, hijene ili ljudi.

Moj izvrsni sat na mojim mi je kratkim izletima služio kao izvanredan mjerač vremena. Osim njega potrebovao sam još sekstant, nekoliko fizikalnih sprava i knjige.

Da bih sve to namaknuo, nekoliko sam puta skoknuo do Londona i Pariza, u gradove što ih je upravo uvijala meni povoljna magla.

Kad je planuo i posljednji ostatak moga čudesnog zlata, umjesto novca donosio sam za plaćanje afričku bjelokost, koju sam lako nalazio; dakako, valjalo mi birati najmanje kljove koje težinom nisu prelazile moju snagu. Uskoro bijah opskrbljen i opremljen svime, pa sam mogao početi novi način života kao privatni učenjak.

Obilazio sam zemljom uzduž i poprijeko, sad mjereći njezine visove, sad toplinu njezinih vrutaka i njezina zraka; čas sam promatrao i proučavao životinje, čas istraživao raslinje. Brzao sam s polutnika na sjeverni pol, prelazio iz jednog dijela svijeta u drugi, uspoređujući jedna iskustva s drugima. Jaja afričkih nojeva ili morskih ptica sa Sjevera, različito voće i plodovi, osobito tropskih palma i banana, bijahu mi najčešća hrana.

Za sreću koja mi je nedostajala imao sam nadomjestak u duhanu, a umjesto druženja s ljudima i u naknadu za njihovu sućut stekao sam ljubav jednoga vjernog kudrova koji mi je čuvao pećinu, moje prebivalište, a kad bih se vraćao njemu, optupan novim blagom, radosno je poskakivao oko mene i davao mi da osjetim kako nisam sam na svijetu.

No još me jedna pustolovina imala vratiti među ljude.

XI

Kad sam u nekoj prilici, pošto sam upao čizme, skupljao alge i lišaje na sjevernim obalama, odjednom se iza neke stijene pojavi i na me krenu sjeverni medvjed. Odbacih odmah papuče, u namjeri da zakoračim na otok što mi je ležao sučelice. Prijelaz mi onamo omogućavala gola hrid što je među kopnom i otokom stršila iz valova. Jednom nogom čvrsto stupih na nju, a na drugoj strani, iza hridi, bućnuh u more, zato što nisam vidio da mi s druge noge papuča nije spala.

Strašna me studen preplavila, i jedva sam iz one pogibli iznio živu glavu. Čim sam opet osjetio tvrdo tlo pod nogama, udarih u trk što sam mogao brže, usmjerivši prema Libijskoj pustinji da se ondje osušim na suncu. Ali kako sam mu se previše izvrgao, ono me žestoko žeglo po glavi, tako te sam sav omamljen i bolestan, opet oteturao put sjevera. Pokušavao sam da sebi nevolju olakšam žustrim kretnjama, pa sam kolebljivim a brzim koracima trčao od zapada na istok i od istoka na zapad. Čas bih se obreo usred dana, čas opet uronuo u mrklu noć; sad bijah usred ljeta, pa onda odmah u zimskoj studeni.

Ne znam koliko sam tako teturao i motao se po zemlji. Ognjica me tresla, žestoka vatra gorjela mi u žilama, s grozom sam osjećao kako me svijest ostavlja. Da nesreća bude veća, još sam u svojoj nesmotrenoj jurnjavi nekom nagazio na nogu. Očito sam mu nanio bol, i on mi odvali čestit udarac, te padoh.

Kad sam došao svijesti, razabrah da udobno ležim u pristojnoj postelji što se među mnogima takvim nalazila u prostranoj, lijepoj dvorani. Netko mi je sjedio do uzglavlja. Dvoranom prolazili ljudi idući od jedne postelje do druge. Došli su i pred moju i tu zastali razgovarajući o meni. Nazvali me oni *Broj Dvanaest*, a na zidu do postelje, na crnoj mramornoj ploči, stajalo velikim zlatnim slovima razgovijetno napisano moje ime:

PETER SCHLEMIHL

Ne, nisam se varao, mogao sam ga jasno pročitati. A podno mog imena na ploči se nizala još dva reda slova. Ali bijah i preslab da bih mogao dokučiti što se u njima kazuje, te nanovo sklopih oči.

Čuo sam kako oni kraj mene nešto odmjereno i naglas čitaju

spominjući Petra Schlemihla, ali nisam u tome hvatao smisao: izmicao mi. Kad sam opet pogledao, vidjeh kako se pred mojom posteljom pojavljuje ljubazan muškarac i vrlo lijepa žena, sva u crnini. Ti mi likovi ne bijahu tuđi, ali ni prepoznati ih nisam mogao.

Izminulo neko vrijeme, i ja prizdravljaao, vraćala mi se snaga. Zvali su me i dalje *Broj Dvanaest*, a taj su zbog njegove duge brade smatrali Židovom, ali ga zato nisu slabije njegovali. Da on nema sjene, nitko kanda nije zapazio. Moje čizme, kako su me uvjeravali, bijahu spremjene na dobru mjestu zajedno sa svime što su kod mene našli kad su me prenijeli ovamo — sve je čuvano na sigurnu da bi mi se vratilo kad ozdravim.

Zdanje u kojem sam ležao i bolovao zvalo se *Schlemihlium*. Ono što su svednevice čitali spominjući ime Petar Schlemihl bijaše poziv bolesnicima da se mole za njega kao dobročinitelja i utemeljitelja ove zaklade. Prijazni muškarac koga sam vidio kraj svoje postelje bijaše Bendel, a lijepa žena — Mina.

Nepoznat sam ozdravljaao u *Schlemihliumu* i doznavao sve više. Nalazio sam se u Bendelovu rodnom gradu, gdje je Bendel ostatkom moga zlata, nad kojim inače ne bijaše blagoslova, utemeljio pod mojim imenom ovu bolnicu, u kojoj su me nesretnici blagoslivljali, a nad kojom je on vodio nadzor. Mina bijaše obudovjela, jedan nesretni krivični postupak gospodina je Raskala stajao života, a Minu najvećeg dijela njezina imutka. Njezini su roditelji promijenili svijetom. Mina je tu živjela kao bogobožna udovica čineći djela milosrđa.

Jednom je pokraj postelje broj dvanaest razgovarala s gospodinom Bendelom.

— Zašto se, draga gospođo, toliko izvirgavate lošem zraku što ovdje vlada? Zar vam je sudbina tako nesmiljena te želite umrijeti?

— Ne, nije, gospodine Bendele: otkad sam dosanjala svoj dugi san pa došla k sebi, sasvim mi je dobro. Od tog vremena više smrt niti želim niti je se bojim. Otad vedro gledam i na prošlost i na budućnost. Zar i vi ne ćutite unutarnju radost što sada tako bogougodno služite svome gospodaru i prijatelju?

— Tako je, draga gospođo, budi Bogu hvala. Svašta smo proživjeli, mnogo dobro i mnogo zlo, mnogi gorki jad nepromišljeno ispili iz punog pehara. Sad je pehar prazan, i mogao bi čovjek pomisliti da sve bijaše samo kušnja i da ovako oboružan mudrim spoznajama može očekivati pravi početak. Ali je taj bio i

prošao, pokazao se sasvim drukčiji: ne želimo da se vrate prijašnje opsjene, a ipak smo zadovoljni što smo proživjeli takav život. Vjerujem da je sada i našem starom prijatelju zacijelo bolje nego što mu je onda bilo.

— I ja tako mislim — potvrdila je lijepa udovica, i njih dvoje prođe pokraj mene dalje.

Taj me se razgovor duboko dojmio. U duhu sam se kolebao: trebam li im kazati tko sam ili pak da nepoznat odem odande. Donio sam odluku. Zatražio sam olovku i papir i napisao ove riječi:

»I vašem je starom prijatelju sada bolje nego prije, pa ako on i okajava svoje, čini to u pomirenju.«

Zamolih nato neka mi dopuste da se odjenem, jer se osjećam krepči. Doniješe ključ od ormarića što je stajao do moje postelje. Nađoh unutra sve svoje stvari. Odjenuh se, preko crne kurtke objesih svoju botaničku kutiju, u kojoj sam, na svoju radost, našao svoje sjeverne lišaje, nazuh čizme, položih ispisani papirić na postelju — i čim se otvoriše vrata, već bijah daleko na putu što vodi u Tebu.

Vraćajući se duž sirijske obale onuda kuda sam zadnji put udario kad sam odlazio od svog prebivališta, vidjeh kako mi u susret kaska moj jadni Figaro. Taj je izvrсни kudrov kanda namjerio po tragu ići za svojim gospodarem koga je tako dugo čekao doma. Stadoh, zovnuh ga. On se lajući prope k meni sa tisuću ganutljivih iskaza svoje nevine, nestašne radosti. Uzeh ga pod mišku, jer me, dakako, nije mogao slijediti, i donesoh ga opet u naše boravište.

Ondje sam sve našao u starom redu, i postupno sam se, kako mi se vraćala snaga, i ja vraćao svojim prijašnjim poslovima i svome starom načinu života. Jedino sam se, čitavu godinu dana, dobro čuvao polarne hladnoće, koju naprosto nisam podnosio.

I tako, dragi moj Chamisso, živujem još i danas. Moje se čizme ne deru, kako sam se u početku bojao sudeći na temelju nadasve učenog djela slavnoga Tieckiusa »De rebus gestis Pollicilli«. ²⁰ Izdržljivost i snaga ovih čizama ostaje neuništiva. Ali moje snage jenjavaju i slabe, no utjeha mi je u tome što sam ih, težeći napretku, utrošio služeći stanovitoj svrsi, korisno, a ne ututanj.

Dokle su mi čizme sezale i nosile me, upoznao sam zemlju, njezin oblik, njezine visove, toplotu, podneblje sa svim mijenama,

---

²⁰ Na nišanu je bajka-drama Ludviga Tiecka (1773.-1853.) »Život i djela maloga Tome, zvanog Palčić«. — *Prev.*

pojave njezinih magnetskih sila, život na njoj, poglavito biljni svijet — upoznao sve to bolje i temeljitije negoli itko prije mene.

Činjenice sam, s najvećom mogućom točnošću, postavio i razložio u jasnom slijedu i redu u više svojih djela, a svoje sam zaključke i poglede ukratko iznio u nekoliko rasprava.

Određio sam i razradio točan zemljopis afričke unutrašnjosti i sjevernih polarnih krajeva, unutarnje Azije i njezinih istočnih obala.

Moje djelo o biljnom svijetu, »*Historia stirpium plantarum utriusque orbis*«, javlja se kao velik ulomak iz »*Florae universalis terrae*« i kao dio moga »*Systema naturae*«.

Mislim da sam u tim djelima ne samo proširio broj poznatih vrsta za jednu trećinu i više, umjereno procjenjujući, nego sam učinio nešto i za prirodni sustav i geografiju biljaka. Sada marljivo radim na svome djelu o fauni. Postarati ću se da moji rukopisi, prije no što umrem, budu predani Berlinskom sveučilištu.

A tebe sam, dragi moj Chamisso, izabrao da sačuvaš ovu moju čudnovatu pripovijest — ne bi li možda, kad odem sa svijeta, ponekom žitelju na zemlji bila na korist i poslužila kao pouka. Ti pak, prijatelju moj, želiš li živjeti među ljudima, nauči da najprije cijeniš sjenu, a tek zatim novac. Želiš li živjeti samo za sebe i zarad svoga dobra — eh, savjeta ti onda ne treba.

POGOVOR THOMASA MANNA

(prevela Vera Čičin-Šain)

Ovaj je tekst Thomas Mann napisao 1911., a objavljen je u knjizi *Adel des Geistes*, Stockholm 1948.

Među našim školskim knjigama bila je jedna koja se, premda naizgled dosadna i strogo činjenična poput kakva priručnika ili sažeta pregleda, isticala nekom svojom ljudskošću i pristupačnošću. Bila je to — kako neobično! — zabavna knjiga, bez dosadnih umetaka, puna dražesna, nadasve privlačna štiva. Čitali smo je bez prisile, za vlastiti užitek, radoznalo smo unaprijed posezali za onim što je pružala još prije nego bi to došlo na red za razgovor u razredu, a sati nastave, dok nam je ležala na klupama, bili su bezopasni i gotovo zabavni, vježbe iz nje činile nam se lakima i ugodnima, na pitanja koja su iz nje navirala odgovarali smo žustro i zainteresirano, tronutim glasom, a onaj među nama koji ne bi sudjelovao ili se pak pokazao nespretnim, ma kako da je inače na nekom drugom polju bio uvjerljivo uspješan, učinio bi nam se — zar ne? — na kraju ipak samo sirovim.

Ta knjiga, koju je zacijelo propisanim nastavnim sredstvima dodala neka nježnija i dobrohotnija ruka od one koja njima inače upravlja, zvala se jednostavno — Njemačka čitanka. Bila nam je dana samo i jedino zato da se ogledamo u jeziku, svome materinjem jeziku — ili bolje — da oslušujemo kako se on sam sa smiješkom ogleda u pjesništvu. Šareno i bez reda slijedile su u toj knjizi jedna za drugom dobre priče u ritmički vezanom i otmjeno nevezanom izlaganju, pa kad bi nam danas ponovno dospjela u ruke — koje li koristi? — našli bismo odmah, a da je mnogo i ne listamo, naše davne omiljene odlomke. Bila je ondje šaljiva balada o čovjeku koga je smetalo što mu pletenica onako visi otraga — htio je da je drukčija. Bila je tu vragolasto-ozbiljna anegdota o *Szeklerskom saboru* — i kao da nam je njezino lagano i nepovredljivo zdanje od tercina, s onim jednim završnim stihom što je tako sretno sve upotpunjavao, prenosila prve pojmove o umjetnosti i savršenstvu. Odmah u blizini nalazila se lijepa pjesma u pohvalu stare pralje — i kakav li je samo čar obuzimao naša srca svaki put na početku

završne strofe: »A ja, te svoje večeri htjedoh...« Drhtavi titraji sunčanih kružića, tako nam se činilo, igrali se na jednoj stranici u nastojanju da na svjetlo dana iznesu jedno staro nedjelo. Razvučeni stihovi pričali su o Abdulahu sa osamdeset deva. Došao k njemu derviš (to sablasniji u našim očima što nismo točno znali što je to derviš), i Abdulah u istom danu postade i silno bogat pa onda slijepi prosjak, sve zbog svoje pohote. Zatim je ondje bila zastrašujuća, a zapravo čudesna priča o *Poštenom brijraču*. Djetinjasta divovska gospođica rukama je pomela seljaka i plug u svoj laneni rupčić. Dobre žene iz Winsperga nosile su svoje muževe na krkače do pred vrata. I u poglavlju za poglavljem, u rimama što se točno slagahu jedna za drugom, protezala se snovita pjesma o bratiću Anselmu i njegovoj nezahvalnosti.

Pod svim tim djelima bilo je zabilježeno ime njihova autora, ime što je zvučalo strano: Chamisso. Nalazili smo ga ponovno na bogatim koricama knjige koju smo kod kuće u sobi za pušenje izvlačili iz ustakljena ormara. U njoj je, dakako, bilo i stvari kakvih uopće nije mogao ponuditi ljubazni školski udžbenik — ponekad tako zapanjujućih kao što je legenda o potonulom dvorcu, dugo vremena naša najprisnija i najmilija poema, navlastito zbog »drske ljube«, koja je doista bila tako drska da je hodala u cipelama od finoga pšeničnog kruha — a ženska nam se činila još đavolskijom jer nismo točno znali što je zapravo ljuba. To su najranije slike i dojmovi, čudesno iskrivljeni u još djetinje nesavršenoj mašti. Ta nismo li, čim bismo pokvarili želudac, sanjali upravo onaj zastrašujući san o ljudima na brdu Zopten? Onda bismo mi sami, umjesto pobožnoga Johannesesa Beera iz Schweidnitza, u dvorani s crnim zavjesama zatekli tri mršava grešnika pri blijedom odsjaju svjetiljke za okruglim stolom: vidjeli bismo odmaknutu zavjesu, iza koje su na hrpi ležali strašni ostaci njihovih zlodjela, kosturi i lubanje, a razumjeli smo upravo dovoljno latinski da bi nam se koža naježila kad bi tri zlotvora promucala svoje pusto: »Hic nulla, nulla pax!« Danas se ponovno vraćamo tim strofama i ne divimo im se ništa manje no nekad. Kakva li odličnog rada! Kako se neupravnij dijalog odmjereno i živahno upreže u stih! S kakvom su ekonomičnom mudrošću birana i upotrijebljena jezična sredstva, prikladna da izazovu strah i jezu! Hladan i zastrašujući dah toga sablasnog mjesta, skamenjena tuga prokletih, njihovo mucanje, škrgut zuba, drhtanje, šutnja, njihova upozorenja, strah i mûk —

kako li je sve to bilo izvrsno... No kad bi došla večer, sjedili smo mirno u naslonjaču i slušali kako majka za glasovirom izvodi niz njezinih pjesama o ljubavi i životu žena. Pjesnik, dakle, čije je ime tako rano doprlo do nas, njemački pisac koji se našim dječacima predstavljao kao prvi vrijedni primjer, bio je stranac, čovjek iz inozemstva. Uz njegovu kolijevku odzvanjale su francuske pjesme. Francuski zrak, voda i hrana gradili su njegovo tijelo, ritam francuskoga jezika nosio je sve njegove misli i osjećaje, sve dok nije gotovo odrastao. Tek tada, sa četrnaest godina, došao je k nama. Nikada nije na našem jeziku stekao govornu okretnost. Brojio je na francuskom. Pričalo se da je uvijek, dok je stvarao, svoja nadahnuća glasno izgovarao na francuskom, dok ih ne bi stao pretapati u stihove — a ono što je nastajalo bila su ipak remek-djela njemačkog pjesništva.

To je začuđujuće — gotovo nečuveno. Ima primjera da su umni ljudi, privučeni simpatijom prema duhu nekoga stranog naroda, mijenjali narodnost, posve se udubljavali u probleme i ideje odabranoga, duhom im srodnog naroda, te bi na jeziku koji nije bio jezik njihovih otaca naučili pravilno, čak elegantno, vladati perom. No što znači korektnost, što elegancija naspram duboke prisnosti s krajnjom tankočutnošću i tajnama jezika, s onom izuzetnom vještinom u pogledu zvuka i pokreta, uzajamnog povratnog djelovanja riječi, njihova čulnog okusa, njihove dinamičke, stilske, osebujuće, ironične, patetičke vrijednosti, jednom riječju — naspram one vještine koju je nemoguće analizirati — na nježnome i moćnom instrumentu jezika, koja čini književnog umjetnika i koja je pjesniku nužna! Onaj koji je od rođenja pozvan da jednom obogati lijepu književnost svoga naroda, od najranijih će dana nastojati oko svoga materinjeg jezika. Riječ što je tu, što pripada svima a ipak kao da u nekom prisnijem i blagotvornijem smislu pripada njemu više negoli ikome drugom, to je prvo njegovo čuđenje, njegova prva radost, njegov djetinji ponos, predmet njegovih tajnih i nepohvaljenih vježbi, izvor neke neodređene i čudne nadmoći. Do četrnaeste godine, s obzirom na individualnost i neobičan odnos spram riječi, mogle su se potihno provesti kojekakve pripreme. I u toj dobi biti presađen u jedan strani narod, u okružje stranog jezika i strane čudi! Ako je bilo otkud postojala pritajena simpatija, ako se unutrašnja prilagodba na njemački takt, na zakonitosti mišljenja na njemačkome, provodila podsvjesno i nehotice — koliko li je čak

onda još trebalo borbe i snubljenja oko milosti našega jezika, kako bi od francuskog dječaka nastao njemački pjesnik!

Dugo je i oklijevao, dugo je smatrao drskošću ozbiljno se izdavati za pripadnika njemačkog Parnasa. Njemu je četrdeset i jedna godina kad piše jednom francuskom prijatelju: »Navodno sam, dok smo bili dječaci, bio pjesnik. I ti si pisao stihove na njemačkome. Ti si vjerojatno spustio ta krila? Ja nisam posvema. Još spjevam pokoju pjesmu kad mi baš padne na um, i od tih povremenih ruža sabirem herbarij sebi i svojim dragima za buduća vremena; ali to ostaje među četiri zida, kako se i pristoji.« Pet godina poslije, Varnhagenovoj sestri: »Da pjesnik nisam bio niti jesam, to shvaćam, ali to ne isključuje sklonost.« I tek godinu poslije toga (1828.), pri rastućoj pozornosti publike: »Gotovo da vjerujem da jesam njemački pjesnik.« Čuje se u njegovu glasu ponos, još nesigurna sreća kojom naslućuje vijenac u kosi, strahopoštovanje pred čašću što mu je sveopće odobravanje nudi da je prihvati. Njemački pjesnik: To je tada u svijetu bilo nešto. Izreka o narodu pjesnika i mislilaca bila je punovaljana. Romantizam je bio europskom pojmu pjesništva dao svoj pečat. Pjesništvo — to je bio romantizam. Ali romantičko — to je bilo njemačko. Olako izjednačavanje pojmova: »biti pjesnikom« i »pisati stihove na njemačkome« na onom mjestu u pismu vrlo je zanimljivo. Nikad se epitet nije tako priso stopio sa svojom imenicom kao u izričaju o »njemačkom pjesniku«. Biti Nijemcem gotovo da je značilo biti pjesnikom. Ali još više: biti pjesnikom značilo je gotovo već biti i Nijemcem. To bi nam moglo pomoći da razjasnimo neobičnu pojavu da je pjesnički talent jednog stranca tako sretno uspio pustiti korijenje na tlu njemačkoga jezičnog carstva.

Chamisso je životopis poetski zaključen u onoj lijepoj pjesmi što je jednoga osjećajnog kralja ganula do suza a nosi naslov *Dvorac Boncourt*. Opisuje staro feudalno dobro u Champagni, kojega je utvrđeni dvorac bio mjestom pjesnikova djetinjstva, na kojemu danas oru plugovi; sjetno, ali bez gorčine odlučuje se blagosloviti to drago tlo kojemu je sad namijenjena plodnost i orača koji ga obrađuje; a na kraju pokazuje prognanog unuka gospode von Chamisso u Boncourtu kako se, s onom melankoličnom rezignacijom što tako dobro pristaje liku romantičkog pjesnika, pribire i sprema da kao putujući pjevač s guslama u ruci prokrstari zemaljskim prostranstvima.

Dječak je rođen 1781. i kršten imenom Louis Charles Adelaide. Otjerana 1790. nepovoljnim političkim prilikama, obitelj uz velika odricanja godinama luta Nizozemskom, Holandijom, Njemačkom i na kraju se zatekne u Pruskoj. Tu, u Berlinu, uspije mladi Adelaide ili Adelbert 1796. dobiti mjesto paža kraljice supruge Friedricha Wilhelma II. Dvije godine poslije počinje svoju vojničku karijeru kao zastavnik u jednome berlinskom pješadijskom puku te 1801. biva unaprijeđen u poručnika. Kada Prvi konzul roditeljima odobri povratak kući u Francusku, Adelbert ostaje. Čini se da je u to vrijeme počeo njegov književnički rad. Piše francuske pa zatim njemačke stihove. Veže prijateljstvo sa slično usmjerenim mladićima, Varnhagenom i Hitzigom, a plod toga bratimstva je godišnjak »Musen Almanach« koji, izlazeći od 1804. do 1806, ma kako nezrela sadržaja bio, mladom Chamissou pribavlja očinsku naklonost Fichtea. Privatni studij, ponajviše latinskoga i grčkoga, a pomalo i živih europskih jezika, teče usput.

Tada ratne prilike prekidaju službu muzama. Chamisso sudjeluje u ratnom pohodu na rijeci Weseru, dospijeva u zarobljeništvo u Hameln, potom napušta službu i vraća se u Berlin, gdje— ostavši u međuvremenu bez roditelja — provodi nekoliko samotnih godina bez zaposlenja, zabrinut za svoju budućnost. Poziv u zemlju svojih predaka, u Napoléonville, da ondje bude profesor na klasičnoj gimnaziji, izbavlja ga iz teško podnošljiva stanja. Hita u Francusku, za kojom je u dane berlinskih muka njegovo srce možda čeznulo — ili možda tek vjerovalo da mora čeznuti. Od profesorstva ne bude ništa. Mladi *homme de lettres* biva uvučen u krug Madame de Staël, te »veličanstvo čudesne žene«, kojoj se naposljetku divi i kao sili koja se ne pokorava imperatoru. Za izgnanicom kreće u Ženovu i Coppet. A odande piše potomku Normana, Fouquéu: »Ovdje živim, ljubim, stremim i dalje na svoj mirni njemački način; nigdje nisam djelovao nezgrapnije njemački negoli u Parizu.« Tako se — 1812. — po vlastitom izboru i vraća u Berlin, gdje na sveučilištu nastavlja prirodnoznanstveni studij što ga je započeo u Francuskoj. Zbivanja 1813. i 1815., u kojima ne smije i činom sudjelovati, »razdirući ga, kao što piše u svojoj biografiji, »ponovno mnogostruko«. »Ono što mi moji najbliži prijatelji moraju doviknuti pri prvom odlasku vojske, rekao sam sada sam sebi: vrijeme nije imalo mača za me; ali pri ovako oduševljenom narodnom ratnom pokretu pogubno je biti primoran gledati ga sa strane.« Od stida se,

sam sa sobom u razdoru, povlači u osamu. Opet se, ali još teže, ponavlja ono teško, nemirno stanje kao nakon istupanja iz vojne službe. Kamo sa sobom? Ne smije biti Nijemcem, a ipak francusku domovinu osjeća kao tuđinu.

Tada mu u ruke dospiju novine u kojima se najavljuje predstojeća ruska otkrivačka ekspedicija »na Sjeverni pol« — vodi je Otto von Kotzebue. On se raspita, prijatelji se posredujući zauzmu, intervenira se čak kod državnog savjetnika Augusta von Kotzebuea u Königsbergu, i davni se Chamissovo čeznutljivi san nenadano počne ispunjavati kad ga — u lipnju 1815. — imenuju prirodoslovcem koji će sudjelovati u otkrivačkom putovanju na Južno more i oko svijeta. Hamburg, Kopenhagen, Plymouth, Tenerife, Brazil, Čile, Kamčatka, Kalifornija, otočje Sandwich, Manila, Rt dobre nade, London, Petrograd — to su tri godine romantičkog užitka u putovanjima, obilnog zadovoljavanja čežnje za egzotičnim, nedvojbeno najbogatije, najkorisnije godine njegova života, koje ispunjavaju sva spremišta njegova duha neiscrpnim blagom slika i građe te utemeljuju gledišta za njegov cjelokupni budući rad. Neposredan literarni plod tih godina jest ljučki dnevnik *Put oko svijeta*; drugi, znanstveni, jest svezak *Zapažanja i ogledi s otkrivačkog putovanja pod Kotzebueom*; no njihov najvažniji rezultat bio je osobne, ljudske naravi: sastojao se u tome što se u divljoj daljini i tuđini Chamissovo osjećaj za domovinu, koji se tako dugo kolebao, zauvijek opredijelio — i što se opredijelio za Njemačku.

Želja za putovanjem i domoljublje i nisu međusobno proturječni, nego prijateljski i srodni osjećaji, podjednako udomaćeni upravo u romantičnoj duši — koji se uzajamno potiču i jačaju. Chamissovo nježno i pripadnosti željno srce kidalo se zbog neodlučnosti, pod kojom bi zemljom jednom želio počivati: Putovanja su mu omogućila iskusiti da je, kad je svoje misli i osjećaje upućivao »kući«, Njemačka bila ona zemlja u koju ih je slao; da su ga sve njegove sklonosti i nadanja, jezik, znanost i prijateljstva vezali s tom domovinom te da je sudbinski sad doista posvema i u srcu postao Nijemcem. Mi današnji, koji manje vjerujemo u »srcem«, a više u rasu i krv, i s tom vjerom možda pretjerujemo do praznovjerja, mogli bismo ovdje biti skloni dvojbi; i doista, pod pritiskom sveopće poniznosti pred obvezujućom moći krvi, slučaj Chamisso bio bi danas i subjektivno jedva moguć. No

dovoljno je da je onda bio moguć, i da se pjesnikovo unutrašnje iskustvo, poput svake jake osobne istine, uzmoglo i objektivno ozbiljiti i dokazati — u njegovu njemačkom opusu.

Stihovi kojima je pri iskrcavanju u Swinemündeu, u listopadu 1818., pozdravio »njemačku domovinu« i nju zauzvrat »za mnogo ljubavi« zamolio samo za jedno, da mu dopusti da na njezinu tlu nađe kamen pod kojim će jednom skloniti svoju glavu na počinak — ti su stihovi među najljepšima, najganutijima i najganutljivijima što ih je uopće napisao; a trinaest godina poslije, kao pedesetogodišnjak, ispjevao je slično prisnim tonovima »svojoj dragoj njemačkoj domovini« hvalu za svu ljubaznost koju je pružila »pokornom gostu«. To nije bilo malo, i kao da su se s unutrašnjim mirom ujedno izvana stekli sreća i blagostanje. Friedrich Wilhelm Pruski, odavno obožavatelj njegove umjetnosti, uzima ga pod svoju zaštitu, imenuje ga pristavom pri Botaničkom vrtu i predstojnikom Kraljevskih herbarija, te ga pristojno plaća. Bezavičajnik osniva dom, ženi se, postaje vlasnikom male kuće, »te skroman mali prostor okružuje novoprobuden, vedar, bogat život«. Mir i ugled ga krijepe, njegova pjesnička slava raste, uz čast i red njegov se talent razvija u majstorstvo, te njegov genijalni kolega Heinrich Heine s divljenjem izjavljuje kako se Chamisso »svake godine sve bujnije pomlađuje«. Štuju ga mladi literati kojima je bio dobar savjetnik i poticatelj. Od 1832. sa Schwabom i Gaudyjem izdaje »Der Deutsche Musenalmanach«, a 1835. primljen je u Akademiju znanosti. Iz njegova pjesništva progovaraju, međutim, slutnje smrti. U pjesmi *San i buđenje*, napisanoj 1837., sjetno-vedro unatrag se osvrće netko tko se osjeća na cilju. Bio je bolestan na plućima te je preminuo usred ljeta 1838., na vrhuncu slave. Pedeset godina poslije, Berlin, koji ga je smio smatrati svojim sinom, podiže mu spomenik na trgu *Monbijou*.

***

Bio je čovjek visoka rasta, duge, opuštene ravne kose i plemenitih, gotovo lijepih crta lica. Sposoban da se sprijatelji s djecom i divljacima, u sjećanju je za stanovnike otočja Radak, kojih je gost jednom bio i kojih ljepotu i bliskost s prirodom veliča u rusooovskom stilu, sačuvao zaneseno divljenje, pa je ulejskog Indijanca Kadua, koji mu je služio na Južnom moru, nazvao »jednim od najljepših likova koje je susreo u životu i jednim od ljudi koje je

najviše volio«. Njegovi znanstveni radovi, primjerice *Pregled najkorisnijeg i najštetnijeg raslinja što se u sjevernoj Njemačkoj javlja divlje ili zasađeno*, spominju se kao »vrijedni poštovanja«. Ali njegovo ime živi kao ime pjesnika.

Chamissove sabrane pjesme, što ih je tek 1831. kao pedesetogodišnjak odlučio objaviti, prava su lirika samo najmanjim dijelom. Neposrednih osobitosti pjesme tu nema mnogo, a nisu uvijek ni sretno zastupljene; himničkoga, ditirampskog, ekstatičkog nema uopće. Neka mirna, objektivna, gotovo skovana epika svojstvena je većini njegovih djela: uvodi i preludiji kao:

*Oronuo već sam, i vremena tijek
često me na davne spominje zgođe,
al'priče o njima protječu ko vode.
Zbore tako pjesme i anali stari
Kako to bješe s kugom u Ferrari,
od tog samo dio ispričat ću mali...*

karakteristični su za njegov pjesnički pristup, i čak ono cvjetno lirsko, kao *Ljubav i život žena* i *Pjesme i slike života*, zatvoreno je u epsko-dramske kompozicije, u cjeline sastavljene od pjesme i protupjesme, od monologa i replika. Upadljiva je oštra, gotovo bolesna oprečnost između silfidske nježnosti toga dijela Chamissove tvorbe i istinske strasti za snažnim, čak strahotnim temama, s druge strane. Razumije se da mu sud javnosti nije prigovarao za prvu, ali zato jest dobroano za ovu potonju krajnost, pa su se oni dobrohotni za njegovo opravdanje pozivali na prijateljstvo što ga je vezivalo s kriminalistom Hitzigom: naime, da je on bio taj koji je, iz svoje lektire, pjesnika gladna za građom opskrbljivao tako egzotično krvavim motivima. Isprika je slaba koliko i prijekor — koji je pogodio i Heinricha von Kleista. Prije bi se moglo tvrditi da je prijateljstvo s urednikom kriminalističkih časopisa već bilo posljedak Chamissove žudnje za objektivnim iskustvima s područja protuprirodnoga i stravičnoga. Krajnja nježnost i brutalnost komplementarne su naime potrebe romantičnog ustroja koji žudi za podražajima, pa upravo i jedino ta opreka pomiče Chamissovo latinski jasno, razborito i zaokruženo djelo u duševnu sferu romantizma.

Pjesme u kojima se očituje ta sklonost stravi jesu, naprimjer:

Don Juanito Marques Verdugo de los Leganes, priča koju je obradio i Balzac, o onome mladom španjolskom velikašu koji se s junačkih razloga odvažio na vlastitoj obitelji izvršiti francusku smrtnu osudu; nadalje *Odmazda*, zaista mučna anegdota o krvniku koji grofovskog zavodnika svoje kćeri na spavanju žigoše nečasnim biljegom; pa i čuveni sastavak u tercinama *Salas y Gomez*, koji je, najprije objavljen u Wendtovu »Musenalmanachu« od 1829., u svijetu ljubitelja umjetnosti stvorio pravu senzaciju i zauvijek učvrstio piščev književnički položaj. Nama danas nije posve shvatljivo tadašnje oduševljenje tom strahotnom robinzonijadom. Nije li njezina pjesnička vrijednost pomalo problematična? Što je to zapravo sklonilo pjesnika da svojim umjetničkim jezikom preobrazi tu tužnu priču mladog trgovca koji poslije brodoloma, bačen na otok napučen jedino vodenim pticama, ondje doživi stotinu godina i svoje jade upisuje na tri ploče škrljca? Na svom je putu oko svijeta vidio gole litice *Salasa y Gomeza*, te obuzet jejom sam sebi rekao kako bi netko onamo odbačen vjerovatno mogao i predugo poživjeti od ptičjih jaja — dostatan razlog za nj da više od tri stotine stihova ispuni tim strahotama, ali nedostatan razlog za nas da to držimo osobito zanimljivim. Čemu se pak i mi bez rezerve divimo, to je forma pjesme, jezik iskovan poput bronce, i kao što je Platen pisao najsavršenije njemačke sonete, Chamisso pouzdano zaslužuje da na našem jezičnom području bude nazvan najvještijim kovačem tercina.

On uostalom nije bio formalist, a kao savjestan umjetnik jedva da je njegovao nešto umjetno. Primjerice, gazela, u kojoj su Rückert i Platen briljirali, uopće se ne javlja u njegovu djelu; ostale klasične forme: sonet, sapfijska oda i nibelunška strofa povlače se. A najprivlačnija su, kao u svekolikoj lirici, dva-tri formalno posve bezazlena i naizgled nedotjerana djela, lako odsanjana i s brzim završetkom ali uzdrhtala od osjećaja i neobično smiona u svojoj jednostavnosti, poput svakog priznanja:

Što da kažem?

*Oko mi je bolno, a usta nijema,
Kažeš mi da zborim, nek se tako zbude.*

Oko ti je bistro, a usta rumena,

I sve što ti želiš, za me nalog bude.

*Kosa mi je sijeda, a srce bolno,
Ti si tako mlada i tako si čila.*

*Kažeš mi da zborim, i mučiš me time,
Od pogleda tvoga sav treperim, mila.*

Stara pralja zacijelo je Chamissova najpopularnija pjesma; pjesmom *Salas y Gomez* stekao je odobravanje znalaca; no, ime u Europi, to jest svjetsku slavu, postigao je jednim prozним djelom, pripovijetkom — upravo ovom malom knjigom što je ovdje ponovno podastiremo (njemačkoj) publici, iz vlastitog iskustva sigurni u iskren i neposredan učinak što ga umije proizvesti još i danas.

Čudnovata pripovijest Petra Schlemihla — latimo li se ponajprije književnopovijesne strane — napisana je godine 1813., u doba kad se pisac u ljudski i politički očajnom stanju bavio botanikom na dobru prijateljske mu obitelji Itzenplitz. Sâm je izjavio da se prihvatio posla kako bi se rastresao i zabavio djecu jednog prijatelja (Euarda Hitziga). Ima još nekoliko podataka o malim zgodama koje su mu dale poticaja u stvaranju fabule. »Bio sam«, kazuje Chamisso u jednom pismu, »na jednom putovanju izgubio šešir, uprtnjaču, rukavice, džepni rupčić i svu svoju pokretnu imovinu. Fouqué me pitao nisam li izgubio i svoju sjenu, pa smo si zamišljali takvu nesreću. Jednom drugom zgodom, listajući jednu Lafontainovu knjigu, naidoh tu na vrlo ljubazna čovjeka koji je u nekom društvu iz džepa izvlačio štošta, što se god upravo tražilo — činilo mi se, kad bi čovjeka lijepo zamolili, izvukao bi još i konje i kočije iz džepa. — Tako je Schlemihl bio gotov, pa kako sam se na selu dosađivao i bio dokon, počeo sam pisati.«

Wilhelm Rauschbusch, izdavač Groteova izdanja Chamissovih djela u dva sveska i osobni pjesnikov znanac, dodaje da je bitan doprinos razvoju fabule dala šetnja na koju je Chamisso jednom išao s Fouquéom u Nennhausenu, Fouquéovu dobru. »Sunce je bacalo duge sjene, tako da je mali Fouqué prema svojoj sjeni djelovao gotovo jednako visok kao stasiti Chamisso. 'Gledaj, Fouqué', reče tada Chamisso, 'što bi bilo kad bih ti sada smotao sjenu pa da ideš

uza me bez sjene? Fouqué je pitanje smatrao zazornim i time izazvao Chamissa da stanje bez sjene u šali dalje razrađuje. « — Potreba za rasonodom, stričevska dobrohotnost spram prijateljeve djece, jedna putna nezgoda, nabačena opaska prilikom jednog posjeta, šala među prijateljima, dosada i dugočasnost — to su krajnje skromni povodi i motivi za nastanak pjesničkog djela koje možemo nazvati besmrtnim. Razumije se, priče tako nastaju. Ali priča što je ovdje nastala stekla je u rukama jednog pjesnika svojstva i moć da zabavi cio jedan svijet. Prevođe je Francuzi i Englezi, Holandani i Španjolci, Amerika ju je pretiskala za Engleskom, a u Njemačkoj je ponovno objavljena s crtežima Dickensova ilustratora Cruikshanka. Homann je, dok su mu je čitali, navodno izvan sebe od užitka i napetosti pratio svaki pokret čitateljevih usana. To je vrlo vjerojatno.

Je li dopušteno nekoliko napomena o samoj toj priči i o njezinim čarima? Ponajprije: *Schlemihl* je nazvan bajkom, štoviše, pozivajući se na pjesnikovo nehajno objašnjenje da ga je pisao za djecu jednog prijatelja, čak bajkom za djecu. Knjiga to nije, ona je — premda se radnja zbiva na neodređenu tlu — odveć novelističke naravi, uza sve groteskno odveć ozbiljna, odveć moderno strastvena a da bi se mogla podrediti književnoj vrsti bajke, a s istih razloga, prema našem mišljenju i iskustvu, nije osobito primjerena djeci. Pripovijest počinje posve realistički i građanski, i pravi se autorov umjetnički posao sastoji u tome što taj realističkograđanski postupak umije krajnje precizno provesti sve do kraja, pa i pri opisivanju najnevjerojatnijih zgoda: i to tako da Schlemihlova pripovijest ujedno djeluje »čudesno« u smislu rijetka ili nikad čuvena usuda, kakav je Božjom voljom dosuđen zabludjelu čovjeku, ali zapravo nikad u smislu natprirodnoga i nekritički bajkovitog. Njezina autobiografska, ispovjedna forma već pridonosi tome da njezina pretenzija za istinitošću i realnošću djeluje strože naglašeno no što je to u bezlično fabulirajućoj bajci, pa kad bi joj nazivom trebalo odrediti vrstu, valjalo bi, čini nam se, odabrati vrstu »fantastične novele«.

Motiv što potječe iz lektire Lafontainea sretno se primjenjuje odmah na početku nadasve diskretnim uvođenjem Sivoga — onoga »tihog, tankog, mršavog, izduženog starijeg čovjeka«, koji, na zgražanje pripovjedača, na vrtnoj zabavi gospodina Johna sa svom poniznošću i uslužnošću ne izvlači samo lisnicu i dalekozor nego i

turski ćilim, komforni šator za zabavu i tri zauzdana jahaća konja iz svojega »tijesno priljubljenog« bočnog džepa. To je đavo, i izvrsno je opisan — osobito kad se on i Schlemihl susreću na otvorenom travnjaku. Ni traga konjskom kopitu, demonskome, paklenskoj dovrtljivosti. Nadasve uljudan, zbunjen čovjek, koji se crveni (izvanredno uvjerljiva crta) dok pravi uvod u odlučni pregovor oko sjene, s kojim se i Schlemihl, kolebajući se između poštovanja i groze, ophodi smeteno udvorno. Ono što mu neobični ljubitelj nudi na izbor u zamjenu za sjenu davno su poznate stvari: pravi čarobni štap, korijen alraune, bakarni sitniš koji se pretvara u dukate, vječiti taliri, čarobni ubrus Rolandova štitonoše, korijen mandragore, Srećkovićeve šušur želje, »temeljito popravljen« — te se priča ovdje poziva na poznate i očito nedvojbene motive iz saga i bajki, čime poprима novi naglasak ozakonjenosti i vjerodostojnosti. Zaluđeni Schlemihl odabire čarobnu kesu sa zlatnicima, potom slijedi onaj nenaplativi trenutak kad Sivi klekne i sa divljenja vrijednom spretnošću tiho s trave odvoji Schlemihlovu sjenu od glave do pete, podigne je, smota, presavije i ugura u džep.

Stvari sada stoje tako da svaki muškarac, žena i dječak na ulici odmah primjećuju da Schlemihl nema sjene, pa ga stoga obasiplju porugom, sažaljenjem ili gnušanjem. Tu nisam posve bez dvoumljenja kao što sam, primjerice, kad je posrijedi čarobna novčana kesu. Kad bih na suncu susreo čovjeka koji ne baca sjene — bi li mi to upalo u oči? A kad bi mi i palo u oči, ne bih li naprosto nekako potihom zaključio kako se radi o nekim meni nepoznatim optičkim razlozima, koji ovom prigodom slučajno priječe nastanak pune sjene? Svejedno! Upravo nemogućnost provjere i rješenja tog pitanja prava su dosjetka i ideja ove knjige, pa kad se prizna pretpostavka, sve se ostalo nastavlja s potresnom dosljednošću.

Jer ono što slijedi slika je naoko odlikovane i zavidne, ali romantično jadne, s nekom sumornom tajnom iznutra usamljene egzistencije — a jednostavnije, istinitije, doživljajnije, osobnije nije nikad ni jedan pjesnik znao prikazati takav život i približiti ga osjećanju.

Pritom je odlučujuće što nas je pisac odavno uspio tako potpuno upresti u predodžbu o vrijednosti i važnosti zdrave sjene za časnost čovjeka, da izraze poput »sumorne tajne« više ne osjećamo kao pretjerane, nego, štoviše, u čovjeku bez sjene gledamo najporaženijega i najzazornijeg čovjeka pod suncem. Vidimo

bogatog Schlemihla noću kako po mjesecini, omotan širokim ogrtačem, sa šeširom natisnutim duboko na oči, napušta svoju kuću, tjeran samomučilačkom željom da ispita javno mnijenje, da svoju sudbinu dozna iz usta prolaznika. Vidimo ga sve više pogružena pred sućuti žena, porugom mladih, prezirom muškaraca, navlastito onih pretilih »koji sami bacaju široku sjenu«. Vidimo ga kako slomljena srca tetura kući pošto je ljupko djevojče, slučajno svrnuvši pogled na nj i videći ga bez sjene, velom zakrilo svoje lijepo lice i pognute glave krenulo dalje. Neizmjerne se kaje zbog pogodbe. I priča raste ponovno do jednog od svojih najneobičnijih vrhunaca u nezgodi sa slikarom koga Schlemihl pod svakojakim izgovorima pita ne bi li on mogao čovjeku naslikati umjetnu punu sjenu, koji mu pak daje hladan odgovor: »Tko nema sjene, nek ne ide na sunce, to je najpametnije i najsigurnije«, te ga napušta bacivši na nj »pogled što čovjeka probija«.

Ponajvećom životnom istinitošću opisuje se nadalje kako se Schlemihl pokušava što podnošljivije priviknuti na svoje prokletstvo. Svome sobaru, momku dobroćudna izgleda, priznao je u času slabosti svoju sramotnu grešku, i čestiti momak, premda preneražen, smogne snage, svijetu usprkos, da ostane kod svoga dobrog gospodara i da mu pomogne koliko može. Obasipa ga pažnjom, posvuda je pred njim i s njime, predviđa sve unaprijed i, budući viši i jači od Schlemihla, u časovima opasnosti brzo ga prekriva svojom raskošnom sjenom. Tako je Schlemihlu omogućeno kretati se među ljudima i igrati određenu ulogu. »Morao sam dakako naoko poprimati mnoge osobine i raspoloženja«, kaže on. »Ali ona dobro pristaju bogatome.« Porazi i poniženja ne izostaju. I ne zadugo, počinje se zatim ispredati ona dirljiva epizoda koja varira besmrtnu temu romantičkog pjesništva — ljubav obilježenoga, progonjenog, infamnog, prokletog prema nevinoj i neiskusnoj djevojci iz mirne i pristojne građanske sredine. To je zlosretna idila sa šumarevom kćerju, i ništa pritom ne nedostaje od onoga što kao tipično pripada razvoju teme — niti nedužno isprazno majčino svođenje, ni prostodušna sumnjičavost oca »koji ne teži tako visoko«, niti proščevo grizodušje, ni djevojčine slutnje, njezini nježni pokušaji da prodre u tajnu ljubljenoga, ni njezin uzvik žene: »Bijedan li si, veži me za svoju bijedu, kako bih ti je pomogla snositi!« No sve je nanovo oduhovljeno, nanovo oživljeno, te ovdje vlada tako dojmjljiva ozbiljnost izraza i tako istinite pojedinosti da se

posvema zaboravlja fantastika pretpostavki, kanda ih je posvema zaboravio i pjesnik. Nigdje pripovijest nije tako bajkovita kao tu, nigdje tako posvema novela, zbilja, ozbiljan život, te se čini kao da nekoliko stihova lebdi nad tom prozom, tjeskobno, usrdno i neobično odvažno u svojoj jednostavnosti, poput svakog priznanja:

*Kažeš mi da zborim, i mučiš me time,
Od pogleda tvoga sav treperim, mila.*

Ponese nas želja za prepričavanjem, htjeli bismo uprijeti prstom u svaki odlomak; ali tu slijedi cjelina. Ništa toliko ne raduje koliko završetak poglavlja u kojemu onaj Zli, »kao da je naviknut na takav postupaka«, šutke, pognute glave i povijenih pleća dopušta da mu vjerni Bendel naravna leđa. Ništa zabavnije od poante: »Tada mi je cijela zgoda postala i vrlo prirodno objašnjivom. Ono nevidljivo ptičje gnijezdo, što onoga koji ga drži čini nevidljivim, a ne njegovu sjenu, mora da je čovjek najprije nosio, a sada odbacio.« Tako dakle...! I nije se mogao zamisliti ljepši završni izričaj od onog što ga je pjesnik smislio, koji je pomirljiv a ipak strog u isti mah i daleko od dječjeg optimizma bajke, gdje se obično sve završava svadbenim veseljem i onim »ako još nisu umrli«.

Schlemihl, »zbog krivice u mladosti isključen iz ljudskog društva«, nipošto se ne vraća u to društvo, ne dobiva ponovno svoju sjenu. On ostaje usamljen, nastavlja svoju pokoru, ali u zamjenu za svoju građansku sreću koje nema biva milostivim stjecajem okolnosti upućen u prostranu prirodu, te svoj život provodi služeći znanosti. Geografska preciznost s kojom autor opisuje pohode svoga junaka u čizmama, kojima korak mjeri sedam milja, opet je jedno od sredstava kojima realistički podupire fantastičnost svojih navoda, a za njegovu obzirnost kao i za njegovu nenapadno umijeće da ono što je bajkovito prikaže vjerodostojnim, značajna je sjajna mala dosjetka s »papučama-paočanicama«. Time što se ovdje upotrijebljen pojam kočnica bez dvoumljenja i jednostavno prenosi na papuče što ih Schlemihl navlači preko čizama kad želi praviti normalne korake a ne korake od sedam milja, cijelo čudo poprima obilježje svakodnevnih zbilje kakvu bajka nije nikad imala. — Schlemihl, dakle, groteskan i sa svojim usudom pomiren putnik, kreće na velike studijske pohode po bilu Zemlje. On utvrđuje geografiju neistraženih krajeva, botaničar je i zoolog velikog

formata, te će se brinuti da prije njegove smrti njegovi rukopisi budu pohranjeni na berlinskom sveučilištu. »Trudio sam se«, kaže on »od tada, da sve što se pokaže pred mojim unutrašnjim pogledom jasno i savršeno vjerno prikažem u njegovoj praslici, mirnim, strogim i neprekidnim marom, i moje je zadovoljstvo samim sobom ovisilo o podudaranju prikazanog i praslike.« Ovdje fantastična improvizacija pjesničke mašte postaje priznanjem. A zar to doista postaje tek ovdje?

Chamisso je suvremenicima i potomstvu omogućio da lako ustvrde kako je u liku Schlemihla mišljen on sâm, svidalo mu se više puta vanjštinom aludirati na istovjetnost pjesnika i junaka iz bajke. Zašto se Schlemihlov vjerni sluga zvao Bendel? Ime se ponavlja u jednoj šaljivoj pjesmi u kojoj pripovijeda Chamisso kako je jednom kao mladi poručnik prosanjario službeni sat nad Homerom:

*Čizmice, Bendel, hitro! vidim sa stravom
da pukovnik već se pojavio glavom.*

Njemu je dakle samome služio momak toga imena. A zašto u pismu Hitzigu, u kojemu maštovito opisuje kako je svjetski putnik bez sjene njemu osobno donio rukopis svojih memoara, sve do crnog kaputa urešena gajtanima, točno ocrtava svoj vlastiti lik? Gotovo nas na to još više upućuje njegovo poricanje. »Sjenu« — uvjerava on u uvodnoj pjesmi *Mome starom prijatelju Petru Schlemihlu*

*Od rođenja svoga svoju sjenu nosim,
Izgubio je nisam, od nikog je ne prosim.*

kako bi se potom potužio:

*Premda ko dijete nevin, rug i podsmijeh
Umjesto na te, na me padne. Vikahu
za mnom: Schlemihle, ludo, gdje sjenu dadne?
Zar tako smo slični...*

Čini se da ovo doslovce odgovara istini, jer Hitzig izvješćuje

Fouquéa da je neki berlinski mladić, s kojim se Chamisso našalio na ulici, napostljetku za njim vikao: »Čekaj samo, Petre Schlemihle!« i ne može se pretpostaviti da je ta popularnost vlastite krabulje pjesnika ozlovoljila. Pjesnici koji daju sami sebe žele zapravo da budu prepoznati: jer nije im samo do slave svoga djela, nego još više do slave vlastitog života i patnje.

Koji su to pak doživljaji i pretrpljene patnje zajednički pjesniku i njegovu junaku? U čemu je njegova unutrašnja sukladnost s jadnim Petrom Schlemihlom? Koliko je ovo djelce priznanje, i što znači nemati sjene? Oko toga su se od izlaska ove knjige razbijale glave, tom su pitanju posvećivane rasprave i davan je otvoren i jasan odgovor time što bi se reklo da je čovjek bez sjene čovjek bez zavičaja. No to u najmanju ruku znači odveć oskudno parafrazirati »dublje značenje jednog motiva koji ponajprije nije bio ništa drugo doli šaljiva dosjetka. Schlemihl nije alegorija, a Chamisso nije bio čovjek komu bi pri stvaranju ikad bilo primarno nešto duhovno, neka ideja. »Jedino stvaran život«, glasila je njegova izreka, »može objasniti i obuhvatiti životnu zbilju.« Ali baš zato što je tome tako ne bi on bez životnog iskustva mogao preoblikovati smiješni i čudni motiv bajke u nešto tako živo i novelistički istinito, i puka potreba za rasonodom ili stričevska dobrota ne bi ga sklonili da napiše priču — da nije bio svjestan svoga osobitog položaja i da vlastito i osobno nije umio oduhoviti u pjesničko djelo.

Ponovno, a što bijaše to vlastito i osobno? — Chamisso je za francusko izdanje Schlemihla napisao divan predgovor, na kraju kojega kaže da je njegova pripovijest dospjela u ruke ljudi sklonih razmišljanju, »Qui, accoutumés à ne lire que pour leur instruction, se sont inquiétés de savoir ce que c'était que l'ombre«. Stoga potom, namrštena lica, iz nekoga učenog leksikona citira definiciju sjene:

De l'ombre Un corps opaque ne peut jamais être éclairé qu'en partie par un corps lumineux, et l'espace privé de lumière qui est situé du côté de la partie non éclairée, est ce qu'on appelle ombre. Ainsi l'ombre proprement dite, représente un solide dont la forme dépend à la fois de celle du corps lumineux, de celle du corps opaque, et de la position de celui — ci à l'égard du corps lumineux. L'ombre considéré sur un plan situé derrière le corps opaque qui la produit n'est autre chose que la section de ce plan dans le solide qui représente l'ombre.« (Hauy, »Traité élémentaire de physique«. T.II g 1002 et 1006.)

»C'est done de ce solide«, domeće k tomu Chamisso, »dont il est question dans la merveilleuse histoire de Pierre Schlémihl. La science de la finance nous instruit assez de l'importance de l'argent, celle de l'ombre est moins généralement reconnue. Mon imprudent ami a convoité l'argent dont il connaissait le prix et n'a pas songé au solide. La leçon qu'il a chèrement payé, il veut qu'elle nous profite et son expérience nous crie: songez au solide.«²¹

»Songez au solide!« To je dakle ironična pouka te knjige čiji je autor i odveć točno znao što znači nemati solidnosti, ljudskog uporišta, postojanosti građanskog težišta. »Bio sam tako« — kaže on u kratkom autobiografskom opisu što nam je od njega ostao — »u godinama kad dječak sazrijeva u muškarca, sâm, posvema bez odgoja; nikad nisam ozbiljno polazio ni jednu školu. Pisao sam stihove... Zbunjen samim sobom, bez položaja i posla, pognut i slomljen provodio sam u Berlinu mračna vremena«. Poznao je muke mladenački problematične egzistencije koja se bez sređene karijere i bez sređene budućnosti ne uspijeva iskazati, te s ranjenim osjećajem svoga *ja* posvuda sluti porugu i prezir, posebice od onih gojaznih, solidnih »koji sami bacaju široku sjenu«. Imao je možda još neobičniji uvid u treperavu nestvarnost i nesolidnost svoga postojanja. Francuz rođenjem, bio se udomaćio u Njemačkoj i mogao je sebi kazati kako bi se, da je slučaj htio, mogao isto tako dobro udomaćiti bilo gdje drugdje. Negdje u svojim spisima izričito izjavljuje kako je u sebi otkrio dar »da se svugdje odmah osjeća kao kod kuće«; a slično je možda s njegovom iznimnom nadarenošću za sve moguće jezike, od njemačkoga do havajskog, koju je uistinu posjedovao. Što je i tko je on uopće bio? Jedno Ništa i jedno Sve? Jedna neponovljiva, posvuda domaća i posvuda nemoguća

---

²¹ O Sjenu

Tamno tijelo može biti samo djelomično obasjano svjetlećim tijelom, a neosvijetljeni dio nazivamo sjenom. Sjena je, dakle, nešto postojano kojega oblik zavisi i o obliku svjetlećeg i o obliku tamnog tijela te o položaju tamnog u odnosu na svjetleće tijelo. Sjena, promatrana s motrišta smještenog iza tamnog tijela koje je stvara, nije ništa drugo nego dio površine koju pred-stavlja sjena u vlastitoj postojanosti. O toj postojanosti govori se u divno priči o Pierru Schlemihlu. Znanost o financijama dovoljno nas poučava o važnosti novca, važnost sjene općenito je manje priznata. Moj nerazumni prijatelj polakomio se za novcem čiju je vrijednost poznao, a nije mislio o postojanosti. Koristimo lekciju koju je on skupo platio, njegovo nam iskustvo kaže: mislite na postojano.

Neosoba? Možda je bilo dana kad se on ne bi začudio da od silne neodređenosti i nestvarnosti i nije imao vlastite sjene.

Sjena je u *Petru Schlemihlu* postala simbolom svekolike građanske solidnosti i društvene ukorijenjenosti. Spominje se zajedno s novcem kao ono što valja cijeniti želi li se živjeti među ljudima, a čega se čovjek može lišiti jedino ako je voljan živjeti isključivo za se i za svoje bolje ja. Građanima — danas bi se reklo, filistrima — kako je govorio romantičar, upućen je ironični poziv: »Soncez au solide!« No ironija gotovo uvijek znači od nevolje stvoriti nadmoćnost, te cijela knjižica, koja nije ništa drugo nego duboko proživljen opis patnja jednoga obilježenog i isključenog čovjeka, dokazuje da je mladi Chamisso znao bolno cijeniti vrijednost zdrave sjene.

No sad mu je ona udijeljena! U zgodnoj pjesmi, kojom prijatelj Hitzig trećemu iz njihova saveza, Fouquéu, priopćuje Chamissove zaruke, iznosi se kako Schlemihl sad više nije bez sjene, nego je ima trostruku: prvu, sjenu pruskog orla koji milostivo nad njim širi krila; drugu, sjenu stabala Botaničkog vrta kojemu je on na čelu — dobro dotiran knez cvijeća; i naposljetku, treću, najljepšu, koja se zaklela da se od njega više neće odvajati — »Antonie — time neka ti je dovoljno rečeno.« A Chamisso je pak Fouquéu, uza sliku svoje mlade, poslao stihove:

*Schlemihl, kako ga zvašu,
Stvorit će ti u mahu
Od sjene svoje bogate
Za kaznu jednu za te.*

To je dobra stara priča. Werther se ustrijelio, ali je Goethe ostao živ. Schlemihl, prirodoslovac koji živi »samo za vlastito ja«, čizmari bez sjene groteskno i ponosito preko brda i dolina. Chamisso pak, pošto je od svoje patnje napravio knjigu, hita da izraste iz problematična položaja marionete, za stalno se nastanjuje na jednom mjestu, postaje otac obitelji, akademik, cijenjen kao umjetnik. Jedino vječiti boemi to smatraju dosadnim. Ne možeš zauvijek ostati zanimljivim. Od svoje zanimljivosti ili propadneš ili postaneš umjetnikom. — No *Peter Schlemihl* u njemačkoj je književnosti jedno od najljupkijih djela za mladež.

Copyright

© Dubravko Deletis

e-izdanje pripravili:
Mirna Goacher i Dubravko Deletis

website: www.josiptabakknjige.org

05/10/2014

